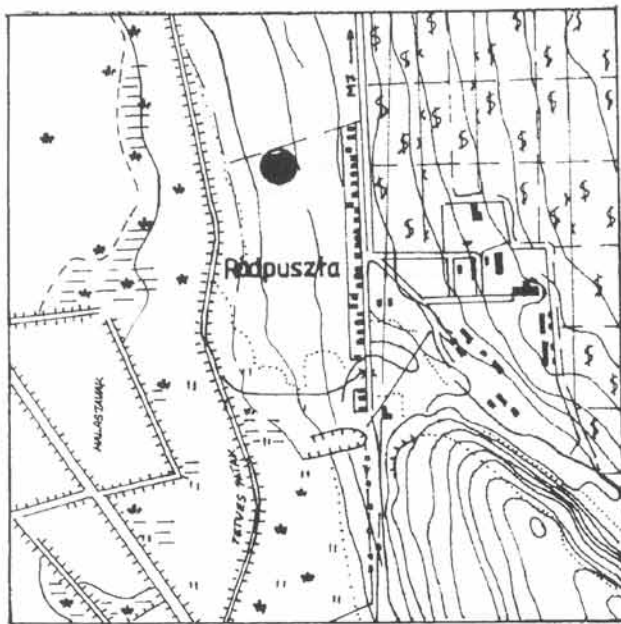

KÖZÉPSŐ BRONZKORI LELETEK SOMOGY MEGYÉBŐL

HONTI SZILVIA–KISS VIKTÓRIA

A Dunántúl, ezen belül Somogy megye középső bronzkorából már a századforduló óta ismerünk adatokat. A mészbetétes edények népével, illetve az azt megelőző kisapostagi kultúrával többen foglalkoztak: mindenekelőtt Wosinsky Mór¹ és Hampel J.,² nevét kell megemlítenünk; a későbbiekben Kuzsinszky B.,³ Tompa F.,⁴ Mozsolics A.,⁵ Patay P.,⁶ Csalog J.,⁷ Bóna I.,⁸ tárgyalták az említett korszakot. Az utóbbi negyedszázadban a fenti korai és középső bronzkori népségek életével főként Bándi G.⁹ foglalkozott. Újabban Torma I.,¹⁰ Csányi M.,¹¹ Szabó G.,¹² Honti Sz.¹³ és Kovács T.¹⁴ kronológiát érintő munkái járultak hozzá a térség bronzkori kultúráinak jobb megismeréséhez.

A Somogy megyében történt leletmentések, ásátások leletanyaga azonban nagyrészt közöletlen. A következőkben az elmúlt évtizedben, illetve a legújabban, az M7-es autópálya tervezett nyomvonalának ásátásán előkerült fontos bronzkori leletek közlésére, és ezek kapcsán a térség korai és középső bronzkorának határán lezajló kulturális folyamatok rövid áttekintésére vállalkozunk.

1. kép. Balatonlelle–Rádpusztá-temetőalja-dűlő. A lelőhely elhelyezkedése

A kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Honti Szilvia, Költő László és Németh Péter Gergely vezetésével 1986. júliusában *Balatonlelle–Rádpusztá–Temetőalja-dűlő* lelőhelyen folytatott leletmentést (1. kép). A területet a látrányi Alkotmány MGTSZ több éve pusztította, ezért került sor a leletmentésre, amelynek során a bolerázi csoport gödrei, korarómai település, későavar temető sírjai mellett egy bronzkori objektum is napvilágra került. Ez, a 20. objektum, az eredeti felszíntől 60–80 cm mélységben jelentkezett; nagy méretű (kb. 5 m x 3,5 m), lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyjából egyenes oldalú gödör, valószínűleg ház¹⁵ volt; mintegy a felét sikerült csak feltárni, mert egy része a TSZ gépei által használt út alá esett. A ház széléit több római kori gödör vágta át, sőt az 1. számú avar sírt is teljes egészében a ház keleti részébe ásták bele (2–4. kép). Az objektum keleti részének alján az ásatók tapasztást, illetve döngölést figyeltek meg. Sötét (iszapos, illetve a kerek mélyedésben humuszosabb) betöltéséből nagymennyiségű kerámia mellett sok áglyenomatot patics került elő. A mintegy 650 db edénytöredék és részben ép edény¹⁶ között balatoni kagylóhéjat és csigaházat is találtak, melyek nagyon gyakoriak a mészbetétes kerámia kultúrája telepein. Az objektum aljából származik egy csónak alakú bronz hajkarika.

Leletek:

1. Tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű, vékonyfalú füles *bögre*, peremén széles tekerceselt pálcikás mészbetétes sávok között hasonlóan kialakított zeg-zug mintával, fülén széles tekerceselt pálcikás mészbetétes sávval; színe vörösésbarna-szürke foltos, fényezett. (l. t. 3.)
2. Hasonló alakú, vékonyfalú töredékes *bögre*, peremén és nyak-váll törésében széles tekerceselt pálcikás mészbetétes sávok, közöttük vastag, felső szélén egyenes, alul zeg-zug vonalú mészbetétsáv helyezkedik el. Színe vörösésbarna-szürke foltos, fényezett. (l. t. 4.)
3. Hasonló alakú, vékonyfalú, barnásszürke, foltos, fényezett *bögre* felső harmada, peremén és nyak-váll törésében széles tekerceselt pálcikás mészbetétsávokkal díszítve. (l. t. 5.)
4. Hasonló alakú, vékonyfalú, világos- és sötétszürke foltos, fényezett *bögre*, sakktablaszerűen elhelyezkedő széles tekerceselt pálcikás mészbetétsávokkal peremén, és a nyak-váll találkozásánál is széles sávval. Pereme törött. (l. t. 6.)
5. Hasonló alakú, igen vékonyfalú, tölcséresnyakú, barna füles *bögre* töredékei, peremén, fülén és nyaki törésénél széles tekerceselt pálcikás mészbetétsávokkal, melyeket időnként benyomott V-minta szakít meg. (l. t. 7–8.)

2. kép. Balatonlelle–Rádpusztá-temetőalja-dűlő, a 20. objektum feltárva

3. kép. Balatonlelle–Rádpusztá-temetőalja-dűlő, a 20. objektum feltárva

6. Az előzőekkel megegyező alakú, igen vékonyfalú, tölcséres nyakú füles bögrék peremtöredékei, széles tekercselt pálcikás sávok, sakktablaszerűen, illetve lelógó háromszögekkel kombinált díszítésekkel (az utóbbiakat néha nem tekercselt pálcikával, hanem sima végű eszközzel nyomták az agyagba). Színük szürkésbarna vagy barna, felületük fényezett. (I. t. 9–17.)

7. Ugyanilyen formájú, igen vékonyfalú füles bögrék, váll-, has-, fül- és fenéktöredékei. Színük és anyaguk kismértékű eltérései alapján legalább 10–12 hasonló bögre darabjai lehettek (pl. I. t. 18–22, 24.)

8. Ívelten tölcséres nyakú, kihajló peremű, nyomott gömbtestű, vékonyfalú, világosbarna, fényezett bögre felső részének töredéke. Nyakát és vállát a peremből induló, széles tekercselt pálcikás mészbetétagyas fül köti össze. (I. t. 23.)

9. Valószínűleg tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű, vastagabb falú, narancsszínű bögre hastöredéke, nyakán széles, lapos eszköz végének benyomkodásával készített mészbetétagyas sávval, hasán „visszakanyarodó” alsó részű, X- alakú mészbetétagyas mintával. (I. t. 25.)

10. Csonkakúpos nyakú, behúzott hasú, kettős csonkakúpos alsó részű, vékonyfalú pohár, széles mészbetétagyas sávokkal és vékony, egyenes, ill. zeg-zug mintával díszítve. Barnásszürke színű, foltos, fényezett. (I. t. 1.)

11. Csonkakúp alakú pohár, széles tekercselt pálcikás mészbetétagyas sávokkal, illetve ezekhez kapcsolódó benyomkodott háromszögekkel díszítve. Vörösésbarna-szürke foltos, fényezett. (I. t. 2.)

12. Tölcséres nyakú, gömbös testű, vastagabb falú, kisméretű, töredékes fazék, peremén széles tekercselt pálcikás mészbetétagyas sávokkal, nyaki törésében és hasán lapos eszköz végével benyomkodott széles mészbetétagyas dísszel. Színe szürke, foltos, fényezett. (I. t. 26.)

13. Tölcséresnyakú, gömbös testű, vastagabb falú, töredékes füles fazék, peremén több, széles tekercselt pálcikás mészbetétagyas sávokkal, nyaki törésében széles, lapos eszköz végével benyomkodott mészbetétagyas sávval. Színe sötétbarna, foltos, fényezett. (II. t. 7.)

14. Tölcséresnyakú, gömbös testű, vastagabb falú, sötétszürke, fényezett, töredékes fazék, peremén széles tekercselt pálcikával, nyaki törésében széles, lapos eszközzel benyomkodott mészbetétagyas sávval díszítve. (II. t. 8.)

15. Tölcséres nyakú, gömbös testű, gondosan simított, fényezett felületű, sötétbarna, nagyméretű és vastagfalú, töredékes fazék. Peremén széles tekercselt pálcikás mészbetétagyas sávokkal, közöttük eszközbenyomkodott zég-zug mintával, nyaki törésében és hasán széles lapos eszköz végével készített benyomkodásokkal, ez alatt széles, befésült, függőleges vonalkötegmintával díszítve. (II. t. 6.)

16. Tölcséres nyakú, gömbös testű, nagyméretű vastagfalú, vörösésbarna fazék felső negyedrésze, peremén széles tekercselt pálcikás mészbetétagyas sávokból és háromszögekkel álló mintával, nyakán széles lapos eszköz benyomkodásával kialakított mészbetétagyas sávval. (II. t. 1.)

17. Hasonló, tölcséres nyakú, vastagfalú fazekak peremtöredékei széles tekercselt pálcikás vízszintes sávokból és háromszögekkel, ill. eszközbenyomkodásokból álló széles mészbetétagyas mintákkal díszítve. Színük és anyaguk eltéréseiből következtetve legalább 10 nagyméretű fazék darabjai lehettek. (II. t. 2–5.)

18. Valószínűleg hasonló, tölcséres nyakú, gömbös testű, nagyméretű, vastagfalú sötétbarna fazék válltöredéke, széles eszközbenyomkodásos mészbetétagyas sávval és vízszintes, ill. ívelten lefelé kanyarodó függőleges vonalköteg mintával. (II. t. 9.)

19. Valószínűleg hasonló, tölcséres nyakú, gömbös testű, kisebb méretű, kevésbé vastag falú, sötétbarna, fényezett fazék válltöredéke, széles eszközbenyomkodásos mészbetétagyas sávval és ferdén ívelődő vonalkötegmintával. (II. t. 10.)

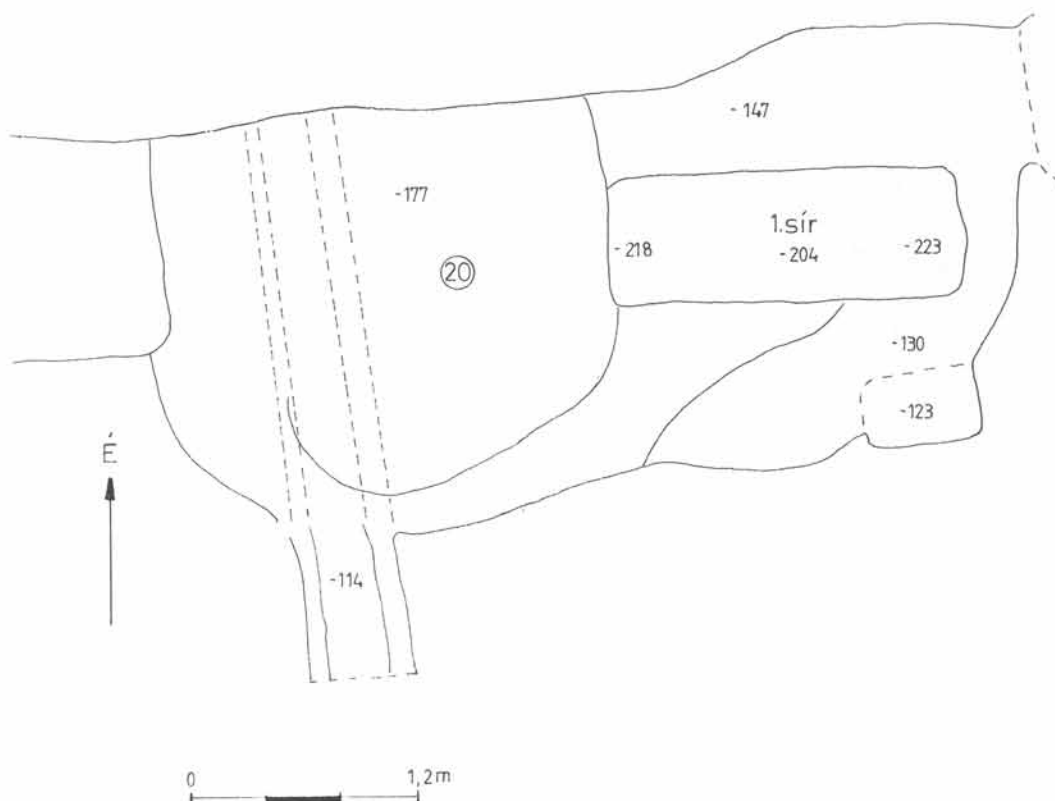
20. Hasonló, valószínűleg tölcséres nyakú, gömbtestű, általában nagyméretű, különböző színű és falvastagságú fazekak töredékei (pl. II. t. 11–12.).

21. Kihajló peremű, ívelten tölcséres nyakú, tojástestű, függőleges vonalkötegekkel díszített hasú töredékes fazék. Színe sötétbarna, foltos. (III. t. 1.)

22. Hasonló, tölcséres nyakú, tojástestű, függőleges vonalkötegdíszes, töredékes szürkésbarna fazék. (III. t. 2.)

23. Hasonló, tölcséres nyakú, tojástestű, töredékes vörösésbarna fazék, nyakán bekarcolt mészbetétagyas sávval, hasán függőleges vonalkötegmintával. (III. t. 3.)

24. Hasonló, rövidebb tölcséresnyakú, gömbölyded testű, vastag falú, töredékes vörösésbarna fazék, hasán függőleges vonalkötegmintával díszítve. (III. t. 4.)

4. kép. Balatonlelle–Rádpusztá-temetőalja-dűlő, a 20. objektum

25. Íveltlen tölcéséres nyakú, erősen kiszélesedő vállú, vastagfalú, nagyméretű, vörösesbarna fazék perem- és válltöredéke, vállán függőleges vonalkötegmintával. (III. t. 5.)

26. Íveltlen tölcéséres nyakú, tojástestű, vastagfalú, nagyméretű vörösesbarna fazék perem- és válltöredéke, vállán függőleges vonalkötegmintával. (III. t. 6.)

27. Hordóalakú, egyenesen elvágott peremű, fogófüles, világosbarna fazék töredéke, hasán ívelt és függőleges vonalkötegmintával. (IV. t. 1.)

28. Hasonló, világosbarna és vörösesbarna fazékok fogófüles peremtöredékei. (IV. t. 2–3.)

29. Hordótestű, egyenesen elvágott peremű, vörösesbarna, fényezett fazék töredéke, peremén széles tekerceslt pálcikás mészbetétággal és benyomott, élükre állított négyszögletes mintákkal, hasán függőleges vonalkötegekkel. (IV. t. 4.)

30. Enyhén ívelt falú, hordótestű, egyenesen elvágott peremű, nagyméretű világosbarna fazék töredéke, függőleges vonalkötegmintával díszítve. (IV. t. 5.)

31. Az előzőekhez hasonló, íveltlen tölcéséres nyakú, tojástestű, illetve befelé ívelődő peremű, hordóalakú, különböző méretű és színű, vonalkötegmintával díszített fazékok töredékei (III. t. 7–10, IV. t. 5–11.). Néha már előfordul a hálómintás díszítés is (IV. t. 12.).

32. Körátmetszetű huzalból hajlított, megvastagodó végű (ún. csónak alakú) bronz hajkarika töredéke. (I. t. 27.)

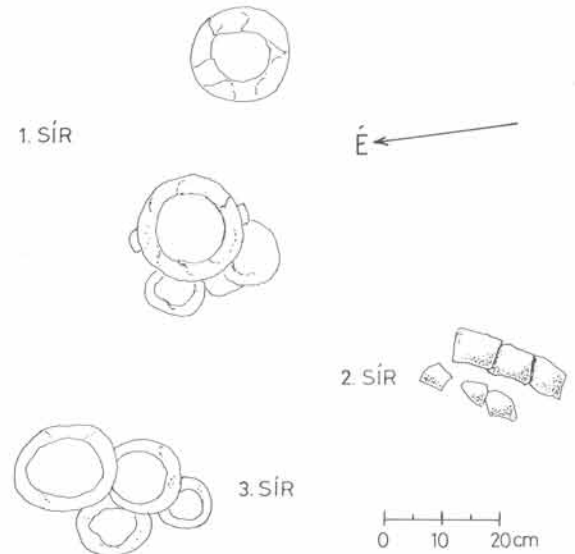
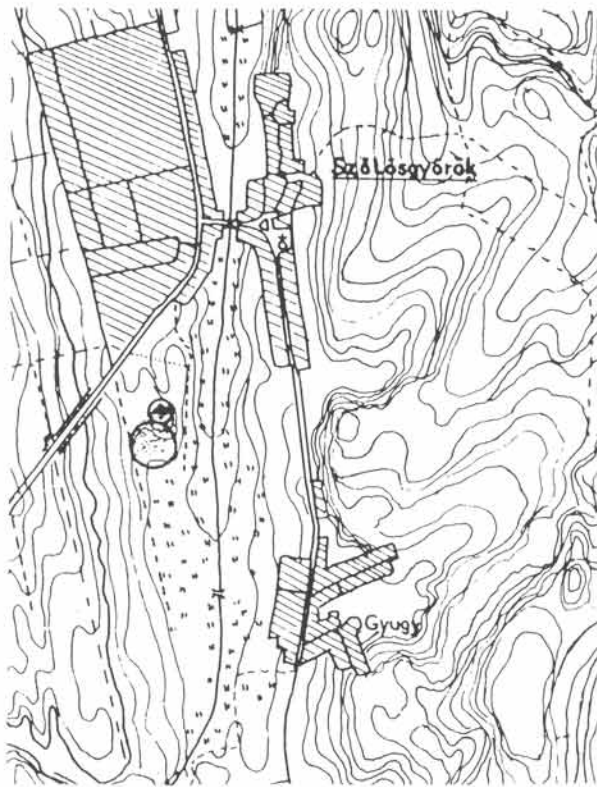
33. Órlőkövek töredékei, áglenyomatos paticsdarabok, nagyszámú állatcsont.

34. Nagyméretű, tojástestű, vörös színű urna hastöredéke. Széles eszközbenyomkodásokból kialakított egyenes és azt megszakító ék alakú mészbetétággal. (II. t. 13.) A 4. sz. római kori kemence tapasztott tüzelőlapja alól.

Szőlősgyörökön, a Béke Tsz homokbányájában ugyanennek a korszaknak a leleteit találták meg. Az 1977-ben előkerült római kori, bronzedényeket tartalmazó sírtól¹⁷ délkeletre kb. 100 méterre valószínűleg a kisapostagi kultúrához tartozó, melléklet nélküli zsugorított csontvázas sírokat figyelt meg Wollák Katalin 1978-ban.¹⁸ Ezekről délnyugatra, kb. 10 méterre 3 hamvasztásos sírből álló sírcsoport került elő – sajnos a gépi munka által megbolygatva, összetörve (1–3. sír, 5. kép).¹⁹ 1986-ban Németh Péter Gergely vezetett leletmentést a homokbányában a római kori település megmentésére. Ekkor már csak a bronzkori temető teljes elpusztulását tudta regisztrálni, illetve ekkor dokumentálta ezt a korábban előkerült, a hamvasztásos temetőhöz tartozó sírleletet,²⁰ melyet az 1980-as években a Tsz egyik gépkezelője, Krastenics Zoltán, szőlőskislaki lakos talált (4. sír). Emberi hamvak csak az 1. és 3. sírből maradtak meg, de mindegyiknél urnás hamvasztásos rítus valószínűsíthető.

Az 1. sírban öt edény töredékei voltak: az urna körül szorosán két kisebb és egy nagyobb edény állt, az ötödik ezekről távolabb került elő.

1. Íveltlen kihajló peremű tölcéséres nyakú, tojástestű, viszonylag kis méretű barna színű urna. Peremén széles tekerceslt pálcikás és zeg-zug alakban eszközzel benyomkodott mészbetétággal, hasán is hasonló zeg-zug és vízszintes eszközbenyomkodásos mészbetétággal látható; alsó részén függőleges vonalkötegmintája van. Az urna fülén széles tekerceslt

5. kép. Szőlősgyőrök – Béke TSZ-homokbányája Az 1–3. sír
 ○ – Bronzkori hamvasztásos sírok a homokbánya területén.
 ⊕ – A római kori sír helye

pálcikával és eszközbenyomkodással kialakított, a fül fölött szintén eszközbenyomkodásos („kettős kereszt”-szerű) minta helyezkedik el. (IV. t. 13.)

2. Tölcséres nyakú, gömbös testű, barna színű füles *fazék* töredékei. Peremén tekerceselt pálcika sűrűn egymás mellé nyomásával kialakított, háromszögek sorából összeálló széles mészbetétagy látható. Nyaki törésében szintén mészbetétsáv, melyből kis téglalaphoz kapcsolódó, fordított szív alakú mészbetétes minták „csüngnek”, ugyanilyen található a fül alatt is. A fülön eszközbenyomkodással kialakított mészbetétes vonal, a hason zeg-zug minta van. (IV. t. 14.)

3. Íveltlen kihajló peremű, tölcséres nyakú, gömbös testű, barna színű *fazék* töredékei. Nyakán széles tekerceselt pálcikás mészbetétagy-sávok között lelő háromszögek helyezkednek el. A nyaki törés mészbetétes sávjáról az előbbihez hasonló fordított szív alakú minta „lóg le”, a hasat pedig ívelt benyomkodott mészbetétagyas minta díszíti. (IV. t. 15.)

4. Tölcséres nyakú, gömbös testű, barna színű kis *fazék*, peremén és nyaki törésében széles tekerceselt pálcikás mészbetétes sávval, alsó részén függőleges vonalkötegekkel díszített. (IV. t. 16.)

5. Barna színű, vékony falú, nyomott gömbtestű, valószínűleg tölcséres nyakú *bögre* fenéktöredéke.

A 2. sír szinte teljesen megsemmisült, csupán egy nagyméretű, tölcséres nyakú, vonalköteg díszes, vörösesbarna *fazék* töredékei maradtak meg (IV. t. 1.).

A 3. sír edényeinek száma bizonytalan, a sírrajz négyet tüntet fel, de restaurálás után csak 3 edényhez tartoztak a töredékek.

1. Tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű, barna színű, töredékes füles *bögre*, peremén vékony tekerceselt pálcika és kis, négy-szögletes átmetszetű eszköz benyomkodásával kialakított széles, sakktabla-szerű mészbetétaggyal, nyakán széles tekerceselt pálcikás mészbetétaggyal. (V. t. 3.)

2. Hordóalakú, egyenesen elvágott peremű, bütyökfogós, függőleges vonalkötegdíszes barna *fazék* töredékei. (V. t. 2.)

3. Valószínűleg tölcséres nyakú, gömbös testű, barna színű kis *fazék* vonalkötegdíszes alsó harmada.

4. Bronz huzalból csavart spirálgöngy.

A 4. sírből a találó öt edényt gyűjtött össze, szerinte ezek egy különösen nagyméretű edényben voltak. (Az urna összetört, darabjait nem őrizte meg.)

1. Íveltlen kihajló peremű, tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű, vékony falú füles *bögre*, peremén széles tekerceselt pálcikás vízszintes mészbetétagyak között hasonlóan kialakított széles zeg-zug mintákkal, nyaki törésében szintén széles tekerceselt pálcikás vízszintes mészbetétsávval. (V. t. 6.)

2. Íveltlen kihajló peremű, enyhén tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű, vékony falú, fekete, füles *bögre*, peremén vékony tekerceselt pálcikák egymás mellé nyomásával kialakított sakktabla-szerű és függő háromszöges széles mészbetétes mintákkal. Vállán széles sávú mészbetétes vonalról lecsüngő fordított szív alakú mintákkal, a fülön vékony tekerceselt pálcikával és eszközbenyomkodással kialakított, a fül fölött szintén eszközbenyomkodásos („kettős kereszt”-szerű) minta helyezkedik el. (IV. t. 13.)

cikás mészbetétes vonallal díszített. A hason szokatlan minta ismétlődik: két „szívalakot” széles vízszintes sávval összekötő mészbetétes motívum. (V. t. 7.)

3. Tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű, vékonyfalú füles *bögge*, peremén szorosan egymás mellé nyomott, vékony tekercselt pálcikával kialakított széles mészbetéttággal, ez alatt szakaszos zeg-zug mintákkal, nyaki törésében széles mészbetétsávval díszítve. (V. t. 5.)

4. Tölcséres nyakú, gömbölyded testű, szürkésbarna *fazék*, peremén két vékonyabb tekercselt pálcika egymás mellé nyomásával kialakított széles sávós mészbetéttággal, nyaki törésénél is széles sávós tekercselt pálcikás mészbetétsávval díszítve. Az edény vállán benyomkodott, szakaszos vízszintes sávok, hasán függőleges vonalkötegminta díszlik. (V. t. 8.)

5. Hordóalakú, egyenesen elvágott peremű, fogófüles *fazék*, peremén széles tekercselt pálcikás mészbetétsávval, ez alatt szakaszos vízszintes sávokkal és vonalkötegmintával díszítve. (V. t. 4.)

A Balatonföldvár–Gönye tetőn talált, valószínűleg sírból származó edények egy részét Bándi G. már közölte, most a teljesség kedvéért mégis érdemes újra áttekinteni a leletet, a közöletlen edényekkel kiegészítve.²¹

1. Sárgásbarna (peremén és fülén kiegészített), tölcséres peremű, nyomott gömbtestű *bögge*, tekercselt pálcikával készített vízszintes árkolások és azok közé egy szakaszon benyomkodott eszköznyomok adják a mészbetéttágyakat. Vállán eszközbenyomkodással kialakított bemélyítésről „szívalak” csüng. le. M=6,7 cm. (VI. t. 3.)

2. Hasonló alakú, vörösesbarna *bögge*, peremén 3–3, szorosan egymás alá benyomott vékony tekercselt pálcikával kialakított széles mészbetéttággal. M=10,5 cm. (VI. t. 8.)

3. Hasonló nyomott gömbtestű, vörösesbarna miniatűr *bögge* alsó része. Pereme és füle teljes egészében kiegészített. Vállán tekercselt pálcikával készített, függőleges, visszakanyarodó végű bemélyítés helyezkedik el. Tör. M=2,9 cm (VI. t. 2.)

4. Sötétszürke, kopott felületű, enyhén tölcséres nyakú, tojástestű *urnácska*. Két füle kiegészített. Peremén két tekercselt pálcikával készített bemélyítés között eszközbenyomkodással készített zeg-zug alakú mészbetéttágy fut körbe. M=9,4 cm. (VI. t. 1.)

5. Barna, fényezett, tölcséres nyakú, gömbös testű *kisurna*. Két füle kiegészített. Peremén tekercselt pálcikás és eszközbenyomkodásos mészbetéttágy, hasán szintén eszközbenyomkodásos mészbetéttágy látható. Alsó részén függőleges vonalkötegminták helyezkednek el. M=11,3 cm. (VI. t. 5.)

6. Szürkésbarna, tölcséres nyakú, gömbtestű, füles *fazék*. Pereme nagyrészt kiegészített. Fülén tekercselt pálcikás vonalak, vállán és füle alatt visszakanyarodó minta látható, eszközbenyomkodásokból kialakítva. Tör. M=15 cm. (VI. t. 6.)

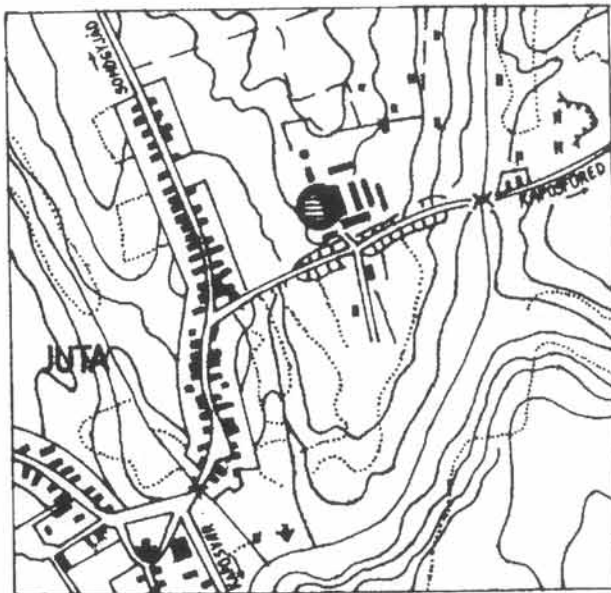
7. Barna-szürke foltos, tojástestű *urna*. Pereme és mindkét füle kiegészített. Fülén vékony tekercselt pálcikás, hasán eszközbenyomkodásokból álló mészbetéttágy, alsó részén függőleges, bekarcolt vonalak vannak. Tör. M=25 cm. (VI. t. 7.)

8. Szürkésbarna, tölcséresnyakú, gömbtestű *fazék*, hasán függőleges vonalkötegmintákkal. M=12,5 cm. (VI. t. 9.)

9. 30 db *bronzlemezből* csavart *cső-gyöngy* (pl. VI. t. 4.).

Juta–Gagarin majorban, a TSZ-hez tartozó gazdasági épületeknél (6. kép) Draveczy Balázs leletmen-

tő ásatást kezdett 1965. augusztusában. A két szelvényben egy gödörházat sikerült feltárnia, mely a kisapostagi kultúra klasszikus fázisához tartozott a belőle előkerült leletek alapján. 1966. augusztusában Gazdapusztai Gyula vezetésével, a JATE Ókortörténeti és Régészeti Tanszéke, és a Somogy megyei múzeumi szervezet közösen folytatták a feltárást.²² Mindkét évben (és a korábbi szörványokból) igen nagy számban kerültek elő az eddig látottakhoz hasonló, a kisapostagi kultúra klasszikus időszakát követő korszakból származó leletek, bár objektumhoz egyszer sem voltak köthetők. (VII. t. 1–7.)²³

6. kép. A Juta–Gagarin-majori lelőhely elhelyezkedése

Legutóbb *Ordacsehi–Major* lelőhelyen 1994. októberében az M7-es autópálya építését megelőző leletmentésen²⁴ kerültek elő e korszakba sorolható leletek, a 70. és 85. sírből.²⁵

70. sír. Elpusztult urnasír. A gyengén kiégetett anyagú urna oldalának mállott töredékei között két *bögge* néhány darabja és hamvak.

1. Az *urna* tojástestű, vonalkötegekkel díszített, barna színű nagy edény volt, fülén lapos eszköz végével benyomkodott mészbetéttágy. (VII. t. 12.)

2. Tölcséres nyakú, gömbötestű *bögrék* töredékei. Az egyik peremén sakktableszerűen kialakított széles sávós tekercselt pálcikás mészbetéttágy van, ehhez tartozhat egy szokatlan keskeny, lapos eszközzel benyomkodott mintájú fültöredék (VII. t. 14.). A másik bögrétöredék fülét széles-sávós, peremét vékony tekercselt pálcikás vízszintes és zeg-zug-minta díszíti. (VII. t. 15.)

3. Egy, talán *fazék*hoz tartozó *fültöredék*en kétsoros tekercselt pálcikás széles sávós mészbetétes minta van (VII. t. 13.).

85. sír. Elpusztult urnasír. Csak az urna összenyomódott alja maradt meg eredeti helyén, benne (és mellette) hamvak. Legalább az egyik kisebb edény és a bronz hajkarika is az urnában voltak.

1. *Urna*. Tojástestű, nagyméretű barna edény. Peremét széles tekercselt pálcikás sávok között vékony tekercselt pálcikás mintával kitöltött háromszögek díszítik. Öblén vízszintesen körbefutó, lapos eszköz végével kialakított mészbetétes sáv alatt vonalkötegek. (VII. t. 16.)

2. Tölcséres peremű *bögre* töredéke, valószínűleg széles tekercselt pálcikás mészbetéttággal, amelyben a mészbetétt megmaradt. Szürkésbarna. (VII. t. 18.)

3. *Fazék* töredékei. Tölcséres peremű gömbölydedtestű, barnászürke edény. Fülén kétsoros, peremszéle alatt háromsoros vékony, tekercselt pálcikás technikával kialakított széles mészbetétes sáv, nyakhajlatban széles tekercselt pálcikás mészbetéttágy van. Vállán lapos eszközzel benyomkodott visszahajló végű minta. (VII. t. 19.)

4. Gömböstestű *fazék* oldaltöredéke, sötétszürke. Nyakhajlatban tekercselt pálcikás, alatta lapos eszközzel benyomott minta, mely az oldalán lefutó vonalkötegeket zárja. (VII. t. 17.)

Somogy megye más területeiről, pl. *Kaposváron* több lelőhelyről (VII. t. 10–11.), *Balatonkeresztúrról* (VII. t. 8.), *Balatonboglár–Kiskúti dűlőből* (VII. t. 9.), *Szőlőskislakról* és *Pusztaszemesről* is kerültek elő²⁶ az ismertetett leletekkel azonos korszakba tartozó kerámiatöredékek (ld. Lelelőhelyjegyzék és 7. kép).

Az eddigiekben leírt leletek fontossága abban áll, hogy egyaránt magukon viselik egyrészt a kisapostagi kultúra, másrészt a mészbetétes kerámia kultúrája jellemzőit. Ezeket a jellemzőket elsőként Mozsolics A. figyelte meg.²⁷ Az elkülönített leletanyagot Kisapostag II.-nek nevezte,²⁸ időben Bronzkor I. végére helyezte. Az elkülönítést részben olyan formai jellemzőkre alapozta, amelyek átvezetnek „Veszprém I.”-be és „Szekszárd I.”-be,²⁹ részben egy érdekes technikai megfigyelésre: a kisapostagi kultúrára jellemző tekercselt pálcikás mészbetéttágyas technika ezeken az edényeken a mészbetétes kerámia kultúrájára jellemző, szélesebb sávban jelenik meg.³⁰ Kiemelte még, hogy Veszprém I. urnás rítusa is a kisapostagi kultúrával való átmenetet bizonyítja, míg Veszprém II. szórthamvas rítusa már a további fejlődésre utal.

A közölt formai és technikai megfigyeléseket Torma I.³¹ helyezte új alapokra. A kisapostagi kultúra két fázisát (Kisapostag 1. és 2.)³² követő, általa Kisapostag 3. fázisnak nevezett időszak edénykészítési jellemzőit elemezve tovább finomította a díszítéstechnikai megfigyeléseket, és részletesen vizsgálta a korszak edényformáinak változásait. Ezzel egyidőben Csányi M.³³ a Veszprém–Várhegyen előkerült hiteles leletek alapján foglalkozott a korszakkal. Ő is részletes elemzésnek vetette alá a kisapostagi kultúra és a mészbetétes kerámia kultúrája közötti átmeneti korszak jellemzőit és tipológiáját.

A következőkben a kutatás eddigi eredményei³⁵ és az itt közölt Somogy megyei, hiteles körülményekből, ásatásból származó zárt leletek³⁶ alapján szeretnénk összefoglalni a *kisapostagi kultúra és a mészbetétes kerámia kultúrája közötti átmenet* tipológiai jellemzőit,

illetve kiegészíteni az eddig ismert elterjedési területet Veszprém, Somogy és Tolna megyéből származó leletekkel.

1. A korszakra jellemző edénytípusok

Urna alakú edények:

A kisapostagi kultúra Torma I. által meghatározott³⁷ 2. szakaszára jellemző gömbös hasú urna tovább él, csupán díszítése választja el a korábbi fázistól (Kisapostag, szórvány³⁸). Gyakrabban megtalálható azonban a már inkább a mészbetétes kerámia tojástestű urnáihoz köthető típus (Rádpusztá II. t. 13., Szőlőgyörök IV. t. 13., Balatonföldvár VII. t. 5., 7., Ordacsehi VII. t. 16., Veszprém, Szakály–Ürgevár, Fadd–Győzelem TSZ, Veszprém, Regöly stb.³⁹). Nyakuk mindig tölcséres, a hason két fül van. A perem és a fül mindig, de gyakran a has is díszített tekercselt pálcikás vagy eszközbenyomkodásos mészbetéttágyakkal, utóbbin alul vonalkötegmintát is elhelyeznek.

Füles fazekak:

A kisapostagi kultúra egyik igen jellemző típusának, a tölcséres nyakú, gömbös testű füles fazéknak a formája nem változik, csupán tekercselt pálcikás és lapos eszköz végével benyomkodott széles mészbetéttágyas díszítése választja el a megelőző korszaktól az itt tárgyalt edényeket. Alsó részük gyakran függőleges vonalkötegmintával díszített. A korszak szinte minden lelőhelyén megvan (Rádpusztá II. t. 1–8., Szőlőgyörök IV. t. 14–15., Balatonföldvár VI. t. 6., Balatonboglár VII. t. 9., Ordacsehi VII. t. 13., 17., 19., Balatonakali, Pári–Altacker stb.⁴⁰).

Ugyanakkor a mészbetétes kerámia kultúrájára jellemző, inkább már mély tálnak nevezhető típus is megtalálható.⁴¹

Bögrék:

A jellegzetes, hosszú tölcséres nyakú kisapostagi bögrének már a Kisapostag 2. fázisban kialakult egy rövidebb nyakú, nyomott gömbtestű változata.⁴² Ezt most széles tekercselt pálcikás díszítéssel látják el (Rádpusztá I. t. 3–17, 23–24., Szőlőgyörök V. t. 3., 5., 7., Balatonföldvár VI. t. 3., Juta VII. t. 2–3., Kaposvár VII. t. 10–11., Regöly–Fűzfás, Szakály–Ürgevár, Kisapostag, Szentlőrinc–Strandfürdő⁴³).

Megvan a tölcséres nyakú bögrének egy íveltebb már inkább S-profilúnak nevezhető változata is. Már Mozsolics A. megfigyelte, hogy ezek díszítetlen változatai a vatyai kultúrájánál gyakoriak. Csányi M.⁴⁴ még szorosabbnak tartja a kapcsolatot a hatvani kultúra ugyanilyen formájú díszítetlen bögréivel (Rádpusztá I. t. 23.).

Valószínűleg az előbb említett S-profilú bögre továbbfejlődéséből alakulhatott ki az ún. harangalakú bögre. A balatonyöröki telep felső rétegében

(Kisapostag 2.) is megtalálható,⁴⁵ de az átmeneti korszakban válik jellemzővé, a fenti, nyomott gömbtestű, tölcséres nyakú bögrével együtt. Torma I. a Fadd–Győzelem TSZ-nél talált négy bögrét a két típus közötti átmeneti formának tartja,⁴⁶ ezek közé sorolhatunk két jutai bögrétöröredéket is (VII. t. 4–5.). A harangalakú bögrék mintáját általában széles tekerceselt pálcikás mészbetétágyas technikával készítik (Tihany, Szentkirályszabadja, Szentlőrinc–Strandfürdő, Tolna megye, Regöly–Fűzfás⁴⁷), de előfordul széles, lapos eszközzel készített mészbetétágyas változata is (Csopak⁴⁸).

A harangalakú bögre továbbfejlődött formájára a fordított csonkakúpos magas nyak, nyomott vagy kettős kónikus, alacsony test jellemző. Az edény felső és alsó része határozottan elkülönül, széles sávós mészbetétés díszítésű, mely tekerceselt pálcikás technikával (Juta VII. t. 6.), vagy ennek utánzatával (Rádpusztá I. t. 1.), illetve eszközbenyomással (Juta VII. t. 7.) készülhet. Ez a forma a fordított csonkakúp alakú pohárral együtt (Rádpusztá I. t. 2.) az átmeneti leletanyagban új típus, és mindkettő a kialakult déldunántúli mészbetétés kerámia korai fázisára jellemző.

Hordó alakú edények:

Előzményük megvan a kisapostagi kultúránál, de az átmeneti korszakban átalakult formájuk egyértelműen a mészbetétés kerámia kultúrájának hasonló edénytípusa felé mutat. Létezik a díszkerámiához sorolható, széles tekerceselt pálcikával vagy eszközbenyomással készített, széles mészbetétdíszes változata (Rádpusztá IV. t. 4., Szőlősgyörök V. t. 4., Fadd–Győzelem TSZ, Szakály–Ürgevár, Veszprém–Várhegy, Szekszárd–Hidasai dűlő),⁴⁹ néha enyhén kihajló peremmel és fogóbütyökkel. Jellemzőbb azonban a kevésbé díszített, általában csupán a peremén simított-fényezett, hasán vonalkötegmintás változata, mely a házikerámia egyik legjellemzőbb formája a korszakban. Pereme alatt gyakran fogóbütyöket helyeztek el (Rádpusztá IV. t. 1–3., 5–11., Szőlősgyörök V. t. 2., Bakonyszentlászló⁵⁰).

Fazekak:

Az ívelten vagy tölcséresen kihajló peremű, gömbölyded- vagy tojástestű fazekak formai előzményei szintén megvannak a kisapostagi kultúrában, de az átmeneti korszakra jellemző formák már a mészbetétés kerámia ilyen típusú edényeihez állnak közelebb. A legkülönbözőbb méreteken fordulnak elő. Ezeknek is megvan finomabb, gondosan díszített változatuk, peremük alatt mészbetétés mintákkal (Rádpusztá I. t. 26., Szőlősgyörök IV. t. 16., V. t. 8., Szekszárd–Hidasai dűlő⁵¹) jellemzőbbek azonban az egyszerű, csak a peremen simított, durvább kivitelű háziedények (Rádpusztá III. t. 1–10., IV. t. 12., Szőlősgyörök V. t. 1., Balatonföldvár VI. t. 9., Bakonyszentlászló–Kesellőhegy, Szentlőrinc–Strandfürdő⁵²).

Léteznek átmeneti formák is a tölcséresnyakú füles fazekak és az itt leírt fazekak között – ilyen például a Fadd–Győzelem TSZ-nél talált sírlelet két edénye.⁵³

Tálak:

Az általunk vizsgált leletanyagban nem fordultak elő. A korszakban csak pár darab ismert (egy Balatonakaliról és két töredék Veszprém–Várhegyről⁵⁴). Az első ívelten kihajló peremű, gömbölyű aljú, a veszprémiek csonkakúposak.

Egyedi formák ismertek Veszprémből, Tolna megyéből.⁵⁵

2. A korszakra jellemző díszítéstechnika és -motívumok

Az átmeneti korszak – és a megelőző, a kisapostagi kultúra klasszikus időszaka – legfontosabb ismertetőjegye a tekerceselt pálcikával készített mészbetétágy. (Míg a kisapostagi kultúra korai fázisában még maga, a benyomott minta alkotta a díszítést, mészbetét nélkül.⁵⁶) Az itt tárgyalt, a kisapostagi és mészbetétés kerámia kultúrája átmeneti fázisának egyik legfontosabb jellemzője a díszítésként alkalmazott mészbetét ágyának széles tekerceselt pálcikával való elkészítése. Emellett megtalálható egy másik jellegzetes díszítési eljárás is: széles lapos eszköz négyszögletes, téglalap átmetszetű végét nyomkodták folyamatosan egymás mellé az agyagba, így készítve el a mészbetét ágyát. Ez a technika az átmeneti periódusban lépett fel – a tekerceselt pálcikás technikát kiegészítve. Később – ahogyan már Torma I. megfigyelte⁵⁷ a mészbetétés kerámia déldunántúli csoportjának korai fázisánál – kiszorította a tekerceselt pálcikás technikát.

Az átmeneti fázis díszítésének fontos jellemzője még (a kisapostagi kultúrához képest) a mészbetétés minta nagyobb felületen történő alkalmazása: a perem és a fül díszítése mellett most a vállon, sőt a hason is megjelennek a mészbetétés motívumok (pl. I. t. 19–21., 25–26., II. t. 3., 6., IV. t. 13–15., V. t. 5–8. stb.). Néha csak az utóbbi jellegzetesség választ el egy-egy edényt a megelőző (Kisapostag 2.) korszaktól (pl. Balatonföldvár VI. t. 6.). A széles, merev eszközből következően szinte kizárólag egyenesvonalú (vízszintes és függőleges) és zeg-zug minták találhatók az edényeken, a kisapostagi kultúra korábbi szakaszára jellemző ívelt minták megszűnnek.⁵⁸ A tölcséres peremű edények – bögrék, gömbötestű fazekak, urnák – peremén a díszítés gyakran szinte a teljes felületet beborítja. Ez lehet széles sávós többszörös (széles, ritkábban keskeny) tekerceselt pálcikával kialakított mészbetét (pl. Juta VII. t. 1., Kaposvár VII. t. 10.) vagy vékony zeg-zugosan futó bordákkal elválasztott minta (pl. Rádpusztá I. t. 6., 9–11., Szőlősgyörök IV. t. 15., V. t. 3., Ordacsehi VII. t. 14.) illetve mészbetétés sávhoz csatlakozó, csúcsával lefelé álló háromszögekből létrehozott minta (Rádpusztá I. t. 4., 13–14., Szőlősgyörök

IV. t. 13–14., 16., V. t. 7., Ordacsehi VII. t. 16.). E két utóbbi motívum más technikával (sima felülettel vagy lapos eszköz végének benyomkodásával) elkészítve jellemző díszítés lesz a mészbetétes kerámia kultúrájának mind az észak-, mind a dél-dunántúli csoportjában a tölcséres peremű edényeken (urnákon, mély, csuporszerű tálakon).

Az urnák, füles fazekak, hordó alakú edények, fazekak testén függőleges vonalkötegminta helyezkedik el, de szórványosan már a hálóminta is megjelenik (pl. Rádpusztva IV. t. 12.), mely igen jellemző a mészbetétes kerámia későbbi időszakába tartozó edényeken.

Az edénytípusok és a díszítés egyaránt tükrözi tehát a fejlődést – egy részük még a kisapostagi, más részük már a mészbetétes kerámia kultúrája felé mutat.⁵⁹

Az átmeneti korszak jellemzőinek körvonalazásakor Torma I. és Csányi M. is felfigyelt a dunántúli mészbetétes edények népe déli csoportjának korai emlékeanyagával fennálló tipológiai hasonlóságokra. Torma I. ezt – joggal – az időbeni egymásutániságnak, a szoros átfejlődésnek tulajdonította, az átmeneti fázisból indult fejlődést északon is a délihez hasonlóan tartotta, mely egyidőben játszódhatott le északon és délen egyaránt.⁶⁰

Csányi M.⁶¹ megállapította, hogy az alföldi bronzkori tell kultúrák korai időszakának rétegeiben kizárólag a korai dél-dunántúli mészbetétes edények vannak meg, északiak nem fordulnak elő, csak már a későbbi rétegekben, fejlett formában. Ezt a fejlett, ún. veszprémi keramikát (vagyis a már kialakult észak-dunántúli mészbetétes kerámia középső időszakának leletanyagát) találták meg a veszprémi Várhegyen, az átmeneti fázis leleteit tartalmazó réteg felett. Ebből, illetve az átmeneti fázis és a déli mészbetétes csoport korai leletanyagának tipológiai hasonlóságaiból arra következtetett, hogy a Dunántúl déli részén már kialakult (korai) formájában élt a mészbetétes kerámia kultúrája, amikor északon még az átmeneti fázisba tartozó edénytípusokat használta az ott élő népesség. A rádpusztvai telep házában talált leletanyag azért is jelentős, mivel hiteles leletgyűjtésből származva bizonyítja Csányi M. elméleti következtetéseit. Rádpusztán ugyanis – ahogy már láthattuk – előkerült egy magas tölcséres nyakú, kettős csonkakúpos testű és egy egyenesfalú, csonkakúp alakú pohár (I. t. 1–2.), mindkettő a mészbetétes edények népe déli csoportjának korai emlékeanyagába tartozó tipikus edényforma. Párhuzamaikat megtaláljuk a Bonyhád-varasdi temetőben (7., 11., 12., 14., 18. sírok),⁶² Decs–Városhegy dűlőben,⁶³ Szajk–Téglagyárban,⁶⁴ Pécs–Mecsekszabolcson,⁶⁵ Alsónyéken,⁶⁶ Dombóvár vidékén,⁶⁷ Pécs–Makárhegyen⁶⁸ vagy Kölesd–Téglagyárnál.⁶⁹

Ebből világosan kiderül, hogy az átmeneti fázisnak és a korai déli mészbetétes leletanyagának egyidősnek kellett lennie. Az átmeneti korszak a fentiekben megismert jellemzőinek egységességéből és a két korszak egyidejűségét bizonyító egyéb adatok igen kis számából azonban arra gondolhatunk, hogy az átmenet délen és

északon egyidőben zajlott le. Ez a két, egymásnak – látszólag – ellentmondó megállapítás úgy oldható fel, ha feltételezzük, hogy a kisapostagi kultúrából a mészbetétes kerámia kultúrájába való átfejlődés nagyjából egyidőben kezdődhetett. Délen azonban valamivel előbb ért véget és ott már a déli mészbetétes kerámia korai fázisára jellemző edénytípusok használata vált általánossá, amikor északon (Somogy megyét is beleértve) még tartott az átmeneti időszak. A dél-dunántúli mészbetétes csoport korai emlékeanyaga tehát részben valóban egyidős az átmeneti korszakkal, és éppen ebből az időszakból származik a rádpusztvai ház anyaga.

A tárgyalt átmeneti korszak kapcsolatait vizsgálva Torma I. és Csányi M. már rámutatott⁷⁰ a tokodi csoporttal, illetve az azzal egykorú Hurbanovo típusal való egyidejűségre.⁷¹

Torma I. az átmeneti korszak balatonakali sírja fémleleteinek elemzéséből kiindulva megállapította,⁷² hogy ezek is a korai bronzkor végére – a középső bronzkor elejére való keltezését erősítik meg. Ugyanez mondható el a Balatonlelle-rádpusztvai házban és az egyik ordacsehi sírban előkerült hajkarikákról, illetve a szőlőgyöröki és balatonföldvári sírokban talált bronzékszer töredékekről is (huzalból tekereszt spirálgöngyök, bronzlemezről csavart gyöngyök). A fémek alapján Torma I. a vatyai és gátai kultúrák kezdetével való párhuzamosítást tartja lehetségesnek.

A kerámia vizsgálata is hasonló megállapításhoz vezet. A kulcsi VII. sírcsoport 10. sírjában négy széles tekereszt pálcikás mészbetétes harangalakú bögrét találtak; a X. sírcsoport 46. és 62. sírjában egyet-egy (előbbiben a mészbetétes kerámia kultúrája déli csoportjának csonkakúpos nyakú, szalagfüles korai bögrétöredékével együtt); Dunaújváros–Dunadűlőn két harangalakú és egy tölcséresnyakú bögre került elő.⁷³ Sárbogárdon a vatyai kultúra I. fázisába sorolt edényekkel találjuk együtt a tokodi csoport bögréjét. A dunaújvárosi temetőben is az átmeneti korszak jellegzetes tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű bögréje került elő széles tekereszt pálcikás mészbetétes díszítéssel a 948. sírban.⁷⁴ Ugyanezt támasztja alá, hogy a balatonakali tál legjobb párhuzamát Torma I. is az Ercsi-sinatelepi temető szintén Vátva I. fázisba tartozó 11. sírjában találta meg.⁷⁵

A gátai kultúrával való kapcsolatok tisztázását a Hainburg–Teichtal-ban feltárt temető részletes publikációja tenné lehetővé.⁷⁶ Bóna I. a gátai kultúra életét középső bronzkor 1–2-be helyezte, kezdetét a korai bronzkor 3. – középső bronzkor 1. határán állapítva meg.⁷⁷

A keltezését legjobban az alföldi tell-kultúrák jól datálható rétegeiben előkerült mészbetétes importkerámiáinak vizsgálata segítené elő. Ezeket Bándi G. foglalta össze,⁷⁸ de a többnyire szórvány leletek pontos keltezését nem tesznek lehetővé.

Mint már említettük, az ún. harangalakú (illetve a talán ennek előzményeként értékelhető ívelt tölcséres nyakú, S-profilú) bögre kapcsolatait Csányi M. elemezte.

JEGYZETEK

A hatvani kultúra leletei közt megtalálta díszítetlen változatukat (Vác környékén, Gomba–Várhegyen, Dévaványán⁷⁹); hasonlólt közölt Mozsolics A.⁸⁰ is Tiszaugról, mészbetétes dísszel. Aszód–Manyikdomb II. rétegében ívelten tölcseres nyakú S-profilú bögre töredéke került elő, tokodi típusú bögrék peremtöredékeivel és textildíszes hatvani urna darabjaival⁸¹ együtt.

Az újabb Tisza-vidéki ásatások leletei szinte teljes egészében közöletlenek. Néhány adat ismert csupán (most csak a tárgyalat, a korai és középső bronzkor határát jelentő korszakot tekintve): Tószeg VI. szintjéből Szőreg 4. típusú korsóval a mészbetétes edények népe déli csoportjának bögréje, a IX. szintből a hatvani kultúra leleteivel együtt klasszikus kisapostagi áru került elő⁸² – a tárgyalat korszak leletei a kettő között helyezkedhetnek el, erről azonban nem ismert adat. Mivel Tiszaug–Kéménytetőn a sáncárok töltelékközlőjéből származnak az átmeneti korszak leleteihez jó párhuzamokat jelentő töredékek,⁸³ ezért ott is csupán meglétük regisztrálható, közelebbi keltezésük nem lehetséges.

A mészbetétes kerámia kultúrája kialakulási időszakának keltezéséhez tehát egyelőre kevés adat áll rendelkezésre. A fentiek alapján azonban megállapítható, hogy a kisapostagi kultúra átfejlődése a mészbetétes edények népének kultúrájába a korai és középső bronzkor határán, a vatyai és gátai kultúrák kialakulásával és kezdeti fázisával, a tokodi csoport időszakával és a hatvani kultúra középső és annál valamivel fiatalabb szakaszával egyidőben játszódhatott le. Az átfejlődés a Dunántúl déli részén valamivel előbb véget ért, ezért bizonyos átfedés tapasztalható a mészbetétes edények népe déli csoportjának korai korszaka és az északon még zajló átmeneti időszak leletanyaga között.

A leletek részletes elemzéséből tehát megállapítható, hogy a Dunántúlon a kisapostagi kultúra késői időszakának és a belőle kialakuló legkorábbi mészbetétes kerámia kultúrájának leletanyaga nem választható el egymástól. Erre az átmeneti időszakra a *késő kisapostag* – *korai mészbetétes fázis* elnevezés bevezetését javasoljuk.⁸⁴

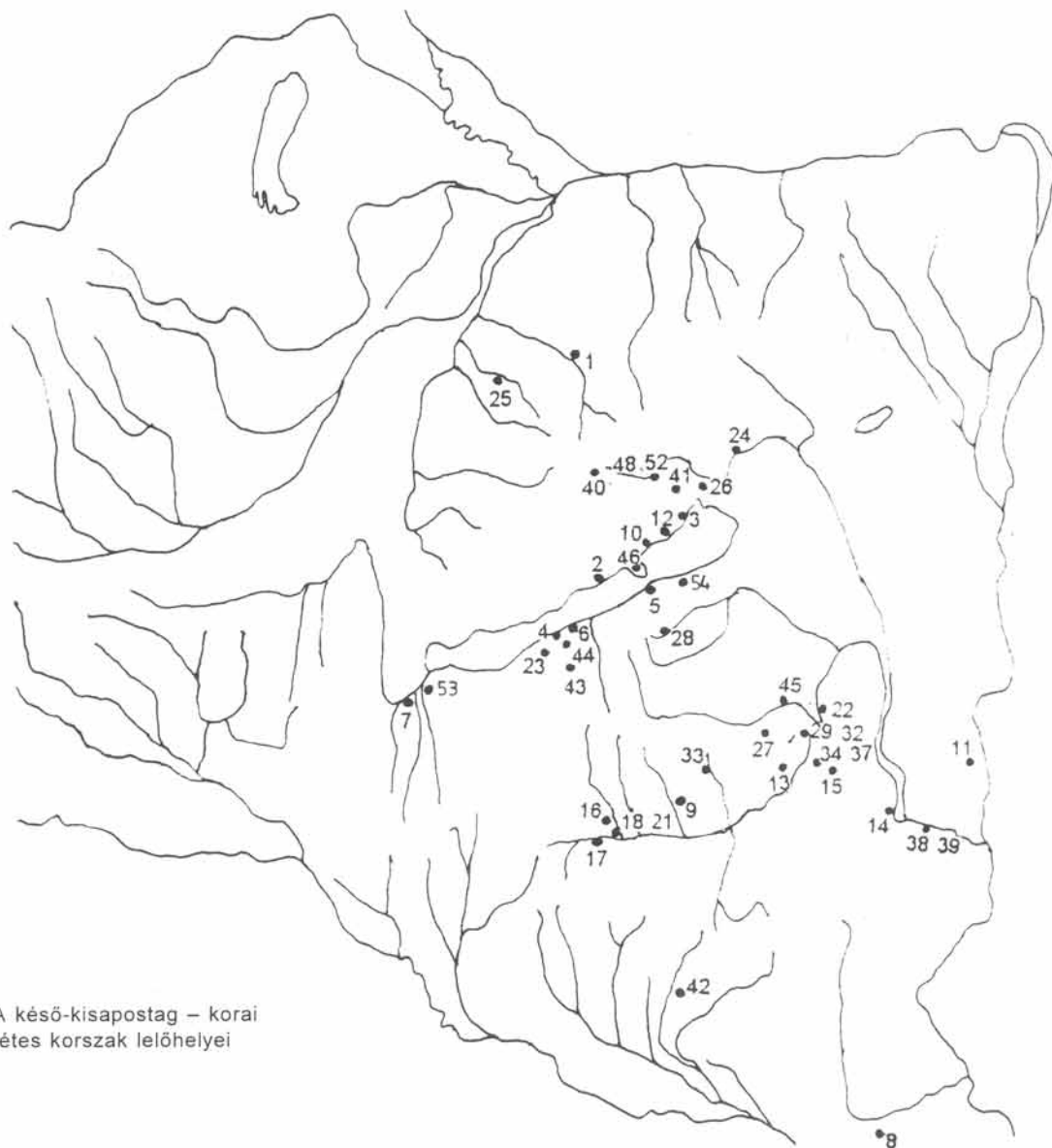
Lelőhelyjegyzék: (7. kép)

Jegyzékünkbe azokat a törzsterülethez tartozó dunántúli lelőhelyeket vettük fel, amelyeken megtalálható a késő-kisapostagi – korai mészbetétes időszakba tartozó leletanyag. A kateszterben szinte a teljes Somogy megyei leletanyag szerepel, Veszprém és Tolna megyéből azonban csak a régi, kb. az 1970-es évekig múzeumba került anyagot volt alkalmunk megvizsgálni. Baranya megyéből csak a Szentlőrinc–strandfürdői közölt anyagot ismertük. Emiatt az elterjedési térkép nem tükrözi a valós helyzetet. Irodalomban hivatkozott, általunk nem ellenőrizhető adatokat nem vettünk át.⁸⁵

1. Bakonyzentlászó–Kesellőhegy I.: MRT 4., 12/11. lh., és Nováki 1979., VBM Lsz.: 66.180.1.–188.7.

2. Balatonakali–Sósi földek: MRT 2., 3/8. lh., Torma 1978., 15–24.
3. Balatonalmádi–Káptalanfüred: MRT 2., 4/1. lh. és F. Petress 1955., VBM Lsz.: 55.125.1–95.
4. Balatonboglár–Kiskút: RRM, leltározatlan (1978.)
5. Balatonföldvár–Gönye tető: RRM Lsz.: 11527–536, és Bándi 1967a.
6. Balatonlelle–Rádpusztá: RRM Lsz.: Ó 95.1.1–140.
7. Balatonmagyaród–Hídvégpuszta: Team-ásatás, Horváth L. vezetésével⁸⁶ TGyM Lsz.: 81.147.1–21.
8. Beli Manastir/Pélmonostor: Foltiny 1987, Abb. 1/1.
9. Büssü: RRM Lsz.: 56.2.4.7.
10. Csopak: Csányi 1978., 32. o. és 13. ábra.
11. Fadd–Győzelem TSZ: Torma 1978., 9. ábra.
12. Felsőörs: MRT 2., 7 t. 13.
13. Gyulaj–Pogányvárhegy: Torma 1964., Középső bronzkor 88–89., 308. lh.⁸⁷
14. Harc–Várhegy: Wosinsky 1904., XLV. t. 3., WMM Lsz.: B. 102.933.10.
15. Högyész–Csicsó: Torma 1964., Középső bronzkor 90., 217. lh.
16. Juta–Gagarin major: RRM Lsz.: 66.194.6., 196.6., 199. 5, 6, 10., 210.10.
17. Kaposújlak–Várhegy dűlő: RRM Lsz.: 61.398.1., 399.1., 403.1.
18. Kaposvár–Kisgát: RRM Lsz.: 79.27.3
19. Kaposvár–Megyei Tanács Kertészete: RRM, leltározatlan (Ecsedy I. ásatása 1972.)
20. Kaposvár–Mező I. u.: RRM, leltározatlan
21. Kaposvár–IV/1. lh.: RRM, leltározatlan (1973.)
22. Keszőhidegkút: Torma 1964., Korai bronzkor 58., 280. lh.
23. Ordacsehi–Major: Team-ásatás, Füle Piroška és Honti Szilvia vezetésével 1994., RRM leltározatlan
24. Ósi–Vízredűlő: MRT 2., 36/4. lh., VBM Lsz.: 63.23.1–4.
25. Pápa–Várostelek: MRT 4., 61/13. lh., és Mithay S. Rég. Füz. 1969, 12.
26. Papkeszi–Felsőmajor: MRT 2., 39/4. lh. VBM Lsz.: 54.4.1–4., 63.20.1–2.
27. Pári–Altacker: Torma 1971a.
28. Pusztaszemes: RRM Gy.n.sz. 75/61.
29. Regöly: MNM Lsz.: 52.71.3., WMM Lsz.: B. 95/933.5
30. Regöly–Fűzfás: Torma I. ásatása 1966–67., rövid jelentés: Torma 1970., 127–129.
31. Regöly–Halastavak: Torma 1964., Korai bronzkor 65., 253. lh. WMM Lsz.: 74.364.12.16.
32. Regöly–Kistavai rész: Torma 1964., Középső bronzkor 87–88., 120., lh.
33. Somogyszil–Góré domb: RRM, Lsz.: 69.25.5.
34. Szakály–Mészégető: Torma 1964., Középső bronzkor 86., 127. lh. WMM Lsz.: 74.400.2..

35. Szakály–Tárkány:
Torma 1964., Középső bronzkor 90., 135. lh.
WMM Lsz.: 74.414.3.
36. Szakály–Ürgevár I.:
Torma 1964., Középső bronzkor 87., 126. lh.
WMM Lsz.: 74.406.3.
37. Szakály–Üregvárpuszta:
Csalog 1943., XII. t. 15–18.
38. Szekszárd–Gesztenyés hegytető:
Wosinsky 1904. XLV. t. 1, WMM Lsz.: B. 78.933.7.
39. Szekszárd–Hidasai dűlő:
Mozsolics 1942., 16., 2. kép.
40. Szentgál–Mecsek-hegy, Kőlik barlang: Ilon 1991.
41. Szentkirályszabadja–Kőhegy I–II.
MRT 2., 44/12–13. lh., ld. még 35. jegyzet.
42. Szentlőrinc–Strandfürdő:
Bándi 1967a., 19–22, I–IX. t.
43. Szőlősgyörök:
RRM, Gy.n.sz. 78/217–222., 225–226.
44. Szőlőskislak: RRM, Gy.n.sz. 74/145.
45. Tamási–Vágóhíd:
Torma I. gyűjtése 1967., WMM Lsz.: 68.4.1–5.
46. Tihany–Rév:
MRT 2., 45/15. lh. VBM Lsz.: 66.168.1–4.
47. Tolna megye:
Wosinsky 1904., XLIII. t. 5.,
VBM Lsz.: 55.61.1.
48. Veszprém–Lenin liget:
MRT 2., 51/47. lh., VBM Lsz.: 52.41.1.
49. Veszprém–Papvásár tér:
MRT 2., 51/16. lh. és Torma 1978, 6. kép,
VBM. Lsz.: 53.48.2.
50. Veszprém–Pázmándi dűlő, Nándor-telep:
MRT 2., 51/52a. lh.,
VBM Lsz.: 56.301.1.1–2.
51. Veszprém–Rab Mária forrás:
MRT 2., 51/86. lh.,
VBM Lsz.: 53.24.1, 7, 9, 12, 15, 19, 26.
52. Veszprém–Várhegy:
MRT 2., 51/1. lh. és Csányi 1978.,
VBM Lsz.: 56.36.2, 4, 6, 8, 11., 53.43.17, 28., 65.399.7.,
56.18.171. és Gyürki K. AAH 1963, 344., 8. kép.
53. Vörs–Battyáni disznólegelő: RRM, leltározatlan (Honti Sz.
–Németh P. G. ásatása 1984–1995.)
54. Zamárdi–Kecskeméti u.: RRM Lsz.: 74.251.1–6.

7. kép. A késő-kisapostag – korai
mészbetétes korszak lelőhelyei

JEGYZETEK

- 1 *Wosinsky* 1904, 67–76.
- 2 *Hampel* 1896, CLXXXIX., CCVII–CCVIII. táblák, stb.
- 3 *Kuzsinszky* 1920, 3, 16–17, 20–22, 27, 117. stb.
- 4 *Tompa* 1936. 64–73. és 77–80.
- 5 *Mozsolics* 1937, 234–241., *Mozsolics* 1940, 133–137., és 1942, 39, 41.
- 6 *Patay* 1938, 35, 40, 54, 89, 91–92.
- 7 *Csalog* 1942, 119–131.
- 8 *Bóna* 1958, 56, 75, 475., és 1975, 205, 212, 222–226, 229–230.
- 9 *Bándi* 1963., 1964., 1965., 1965–66., 1967a. és 1967b., 1968., és *Bándi–Zoffmann* 1966.
- 10 *Torma I.* 1971a, és 1971b, 1972, 1978, 1980–81.
- 11 *Csányi* 1978.
- 12 *Szabó G.* 1994, 183–193.
- 13 *Honti* 1994a, és 1994b.
- 14 *Kovács* 1994a, és 1994b.
- 15 Utóbbi feltételezést az támasztja alá, hogy az ásatók az objektum keleti részének alján tapasztalt, illetve döngölést észleltek, a gödörben áglenyomatos paticsok kerültek elő, az északi részen, a K–Ny irányú metszetalban egy vastagon átégett-sároztott platnijú tűzhely töredékei voltak (igaz, másodlagos helyzetben), és a gödör szerkezete és formája sok hasonlóságot mutat a *Bándi G.* által feltárt Szentlőrinc–strandfürdői, éppen a tárgyalt korszakba tartozó gödörházal (Bánki 1967a, 20–21.).
- 16 A leletek a kaposvári múzeumban vannak, leltári számuk: Ö95.1.1–140.
- 17 A sírt Horváth L. publikálta: *Com.Arch.Hung.* 1981., 59–81.
- 18 1978. nyarán Horváth L. a római sír helyén végzett terepszemléje alkalmával is talált egy zsgorított csontvázat, feje mellett egy, a kisapostagi kultúrához sorolható fazékkal – ez datálja a melléklet nélküli sírokat a korabronzkorba. 1988-ban terepbejárás során *Honti Sz. és Németh P. G.* is találtak a kisapostagi kultúrához tartozó szörvány bögrétöredékeket.
- 19 Kaposvár RRM, Gyarapodási napló szám: 78/217–222, 225–226.
- 20 A sír edényei közül csak kettő került múzeumba, a találónál maradt többi edényről csak fekete-fehér fotók állnak rendelkezésre.
- 21 *Bándi* 1967a, XV. t. 1–4. – az általunk leírt edények közül csak az 1–4-et közölte fotókon, melyeken az edények vállán elhelyezett díszítés és azok technikája nem látszott, ezért helyezte a VI. t. 3.-n bemutatott bögrét *Torma* 1972, 22. a Kisapostag 2-be. RRM Lsz.: 11527–536.
- 22 *Draveczky B.* és *Gazdapusztai Gy.* ásatási naplói – Kaposvár RRM Adattár IV/25/3. és IV/25/74.
- 23 *Németh Péter Gergely* ezen a lelőhelyen, *Draveczky B.* ásatásától K-re 1987-ben 6 szórthamvasztásos rítusú, a dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája klasszikus időszakába tartozó sírt mentett meg. *RégFüz* 1/41. (1988) 14.
- 24 Team ásatás, *Füle Piroska* és *Honti Szilvia* vezetésével.
- 25 Két további urnasír (16. és 109. sír) a kisapostagi kultúrába tartozik. Feltehetőleg szintén ide sorolható 8, melléklet nélküli, zsgorított csontvázás sír is.
- 26 A leletek egy része a leltározott, más része az újabban előkerült, egyelőre leltározatlan anyagból kerül ki (ezeknél a Gyarapodási Napló számot tüntetjük fel, továbbiakban: Gy.n.sz.). A leltározott leletanyagból *Bándi G.* már állított össze katasztert a hatvanas években, az azonban az újabb leletek alapján revízióra szorul.
- 27 *Mozsolics* 1942, 16–17, 42.
- 28 Kisapostag I-be a kisapostagi kultúra ma érvényes (Torma I. által kidolgozott) tagolása szerinti korai és középső fázis leleteit sorolta.
- 29 *Mozsolics* 1940, 136., és *Mozsolics* 1943, 36–37.
- 30 *Méri I.* (Méri 1942.) A kisapostagi kultúra edénydíszítési technikáit vizsgálva figyelte meg ezt a módosult eljárást, és megtalálta a fejlődés további útját is: A Veszprémi típus edényein „áltekeresztelt pálcikás technika” figyelhető meg, és „durvább, elnagyoltabb formában” a Szekszárdi edényeken is jelentkezik ez a technika.
- 31 *Torma* 1978, 20–24.
- 32 *Torma* 1972. A balatonyöröki telep rétegei alapján különítette el a két időszakot.
- 33 *Csányi* 1978, 31–36.
- 34 *Kralovánszky Alán* ásatásai nyomán legutóbb felmerült a leletanyag hitelességének kérdése a Várhegy rétegeinek késő középkori átmozgatása miatt.
- 35 Az itt bemutatott Somogy megyei leleteken kívül *Kiss V.* „Adatok a mészbetétes edények népe kialakulásához” c. szakdolgozatának (ELTE1995, kézirat) adataira is hivatkozunk. Továbbiakban: *Kiss* 1995.
- 36 A rajzokat *Kiss Viktória*, *Ambrus Edit* és *Nyári Zsolt* készítették, a fotókat *Honti Szilvia*.
- 37 A következőkben *Torma I.* felosztása szerint használjuk a kisapostagi kultúra fázis-meghatározásait.
- 38 *Mozsolics* 1942, XII. t. 5., V. t. 1.
- 39 *Csalog* 1940, XIII. t. 15., *Torma* 1978., 9. ábra 11., *Csányi* 1978, 32.
- 40 *Torma* 1978, 1. ábra, *Torma* 1971, 10. t. 9., előfordul Balatonalmádiban és Szentkirályszabadján is.
- 41 *Papkeszi: Kiss, V.* 1995. A füles fazekak egy másik típusába tartozik egy szintén *Papkeszin* előkerült, töredékes fazék is, melyet a valószínűleg hozzá tartozó tölcséres peremtöredékkel kiegészítve tölcséres nyakú, hordótestű, a nyakon vagy a vállon két fülel ellátott, formájában az urnákhoz közelálló fazéktípusként rekonstruálhatunk. Ez az (urna-szerű) fazék a kialakult mészbetétes kerámia kultúrájánál is előfordul északon (Királyszentistván, 26. sír), de még inkább délen (*Bóna* 1975, 208., a déli csoport 6. edénytípusának egyik változata ez).
- 42 *Mozsolics* 1942. III. t. 33.
- 43 *Torma* 1978, 21., MRT 2, 39. t. 1. (középső sor 2. és 4.), *Csalog* 1940, XIII. t. 16., *Mozsolics* 1942, IX. t. 1., *Bándi* 1967a, II. t. 3, 6. stb.
- 44 *Mozsolics* 1942, 17., *Csányi* 1978, 32.
- 45 *Torma* 1972, 6. kép 26.
- 46 *Torma* 1978, 9. ábra 1–4.
- 47 *Csányi* 1972., 12. ábra 1–2. és töredékek a 3, 8, 9. ábrákon. *Bándi* 1967, IV. t. 13–14, stb. *Wosinsky* 1904, XLIII. t. 5., *Torma* 1978, 109. j.
- 48 *Csányi* 1978, 13. ábra 7.
- 49 *Torma* 1978, 9. ábra 8–9., *Csalog* 1940, XIII. t. 17., *Csányi* 1978, 4. ábra 11., *Mozsolics* 1942, 2. kép 6.
- 50 *Nováki* 1979, 7. kép 10.
- 51 *Mozsolics* 1942, 2. kép 5.
- 52 *Nováki* 1979, 7. kép 17., 8. kép 5., *Bándi* 1967a, V–VI. táblák.
- 53 *Bándi* 1967a, V–VI. t. *Torma* 1978, 9. ábra 5–6.
- 54 *Torma* 1978, 2. kép, *Csányi* 1978, 4. ábra 10, 12.
- 55 VBM Lsz.: 53.41.1. és 55.61.1.

- 56 *Torma* 1972, 20.
- 57 *Torma* 1971, 39–42., *Torma* 1978, 23.
- 58 *Torma* 1972, 23.
- 59 Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az átmeneti fázis edényművességi jellemzői – éppen az átmenetiségből következően – lelőhelyenként más és más arányban léphetnek fel, időnként a kisapostagi, máskor a mészbetétes edények kultúrájának jellemzői felé tolódva el.
- 60 *Torma* 1978, 23.
- 61 *Csányi* 1978, 32–36.
- 62 *Csalog* 1942, IX. t. 7.b, 11.b., X. t. 12.d–e, XI. t. 14.c, XII. t. 18.b.
- 63 *Csalog* 1942, XIII. t. 14.
- 64 *Bándi–Zoffmann* 1966, XIV. t. – XV. t. 1–2.
- 65 *Bándi–Zoffmann* 1966, IX. t. 5–4.
- 66 *Wosinsky* 1904, LX–LXI. t.
- 67 *Wosinsky* 1904, LXII. t., *Bóna* 1975, Taf. 245/15–21. Újdombóvár néven.
- 68 *Bóna* 1975, Taf. 245/8.
- 69 *Szabó* 1994, 4. t. 1, 5. t. 4–6.
- 70 *Torma* 1978, 17–18, 21., *Csányi* 1978, 33–35.
- 71 Ennek elsődleges bizonyítéka az a tölcséres nyakú, nyomott gömbtestű bögrétípus – az ún. tokodi típusú bögrék –, melynek nem csak formája, de díszítéstechnikája is (széles tekercselt pálcikával, illetve lapos eszköz végének benyomkodásával készített mészbetétagy) teljesen megegyezik a kisapostagi és mészbetétes kerámia kultúrája közötti átfejlődés korának leleteiből fentebb megismert bögrékkel. Ugyanakkor a Hurbanovo típusú való egykorúság (a szlovák kutatás eredményeit felhasználva) arra is utalna, hogy az átmeneti korszaknak az aunjettizi és a magyarádi kultúrák közötti átfejlődéssel is egyidősnek kell lennie (*Točik–Vladár* 1971, 365–422., *Furmánek–Veličik–Vladár* 1991, 62–69. 356–357.). E kérdéshez ld. még *Torma* 1980–81, 66–67., *Vékony* 1988, 72–73.
- 72 *Torma* 1978, 16–20.
- 73 *Bóna* 1975, Taf. 7/5–8., Taf. 11/12, 15., Taf. 12/11–13., Taf. 20/11.
- 74 *Szathmári* 1983., Taf. V/5–17.
- 75 *Torma* 1978, 20., *Bándi* 1965–66, III. t. 2.
- 76 *Mozsolics* A. (*Mozsolics* 1943, 28.) e temető 120. sírjából Kisapostag II-be (inkább a tokodi csoport bögréihez hasonlítható edényt), *Patay* P. (*Patay* 1938, 78.) a 114. sírból pedig Szekszárd I-be (vagyis a mészbetétes kerámia kultúrája korai déli csoportjába) sorolható edényt említ E. Beninger szóbeli közlése alapján. Beninger (*Beninger* 1930) azonban nem közli a temető részletes sírleírásait, illetve képanyagot a tárgyakról. J.–W. Neugebauer (*Neugebauer* 1994) is csak típustáblát közöl a temető leletanyagából, sírok szerinti elemzést nem. (A 294. sírból mutat be egy, talán a tokodi csoporthoz tartozó edényt.)
- 77 *Bóna* 1975, 247–248.
- 78 *Bándi* 1968, 69. Harangalakú, illetve korai déli csonkakúpos bögrék: II. t. 5.: Jászberény–Kerekudvar, III. t. 1–3.: Szelevény–Menyasszonypart, IV. t. 3–5., Tiszaug–Kéménytető, IV. t. 6.: Tószeg–Laposhalom, V. t. 1.: Szalkszentmárton–Templomhát.
- 79 *Csányi* 1978, 32. E bögréket ld. *Kalicz* 1968, XCIII. t. 7., Cl. t. 8., CXVIII. t. 3.
- 80 *Mozsolics* 1942., 19., 6. kép
- 81 *Tárnoki* 1988, 138, 143, 158. Az 1991–92. évi tellkiállítás katalógusában közölt sírleletek képe alapján következethetünk a harangalakú bögre kapcsolataira: Nagyrév–Zsidóhalom mellől a hatvani kultúra D/8. sírjában textildíszes urna mellett két bögre (az egyik széles tekercselt pálcikás, harangalakú) és egy függeszthető edény volt. Ugyanebbe a korszakba tartozhat a Verseg–Kökényesi úti 26. sír, melyben textildíszes urnák és tálfazekak mellé egy tokodi típusú bögrét helyeztek. (Bronzezeit in Ungarn. Katalog der ausgestellten Funde, 461, 463.)
- 82 *Bóna* 1979–80, 93, 99.
- 83 *Csányi–Stanczik* 1982, 151–152. 10–11. kép
- 84 Dolgozatunk elemző részében Csányi M. nyomán a „kisapostagi és mészbetétes kerámia kultúrája átmeneti korszak” megnevezést használtuk, a *Torma* I. által bevezetett Kisapostag 3. elnevezés helyett. Utóbbi név ugyanis (habár *Torma* világosan kifejtette, hogy az átmeneti korszakot érti alatta) azt sugallja, mintha a leletanyag közelebb állna a kisapostagi kultúrához, mint a mészbetétes kerámia kultúrájához. Megfelelőbbnek tartjuk azonban az itt javasolt késő kisapostag – korai mészbetétes nevet, egyértelműsége miatt. Ugyanakkor a kisapostagi kultúra korai és klasszikus időszakának (Kisapostag 1. és 2.) elnevezésére véleményünk szerint fenn kell maradjon az önálló „kisapostagi kultúra” név – az utóbbi kultúrának a mészbetétes kerámia kultúrájába való teljes beolvastást valló nézetekkel és az ezt kifejező elnevezésekkel nem értünk egyet (ld. *Bándi* 1967a., *Kalicz–Schreiber* 1982, 4. kép, *Ecsedy–Kemenczei–Kovács* 1995. 17.).
- 85 A közöletlen leleteket ld. *Kiss* 1995.
- A Veszprém és Tolna megyei leletekbe való betekintésért és közlésük engedélyezéséért Dax Margitnak, Palágyi Sylviának és Regénye Juditnak továbbá Ilon Gábornak, illetve Gaál Attilának és Szabó Gézának tartozunk köszönettel. Köszönjük a balatonalmádi temető és a Regöly-fűzfási ásatás leletanyaga felhasználásának lehetőségét is Petress Évának és Fitz Jenőnek, illetve *Torma Istvánnak*.
- Rövidítések:
RRM – Kaposvár, Rippl-Rónai Múzeum
VBM – Veszprém, Bakonyi Múzeum
WMM – Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum
TGyM – Nagykanizsa, Thury György Múzeum
Lsz.: Leltári szám
Gy.n.sz.: Gyarapodási napló szám.
- 86 Zala megye, közöletlen. Az adat közléséért Horváth Lászlónak tartozunk köszönettel.
- 87 Köszönjük *Torma Istvánnak*, hogy dolgozatát és az általa gyűjtött Tolna megyei leleteket tanulmányozhattuk.

IRODALOM

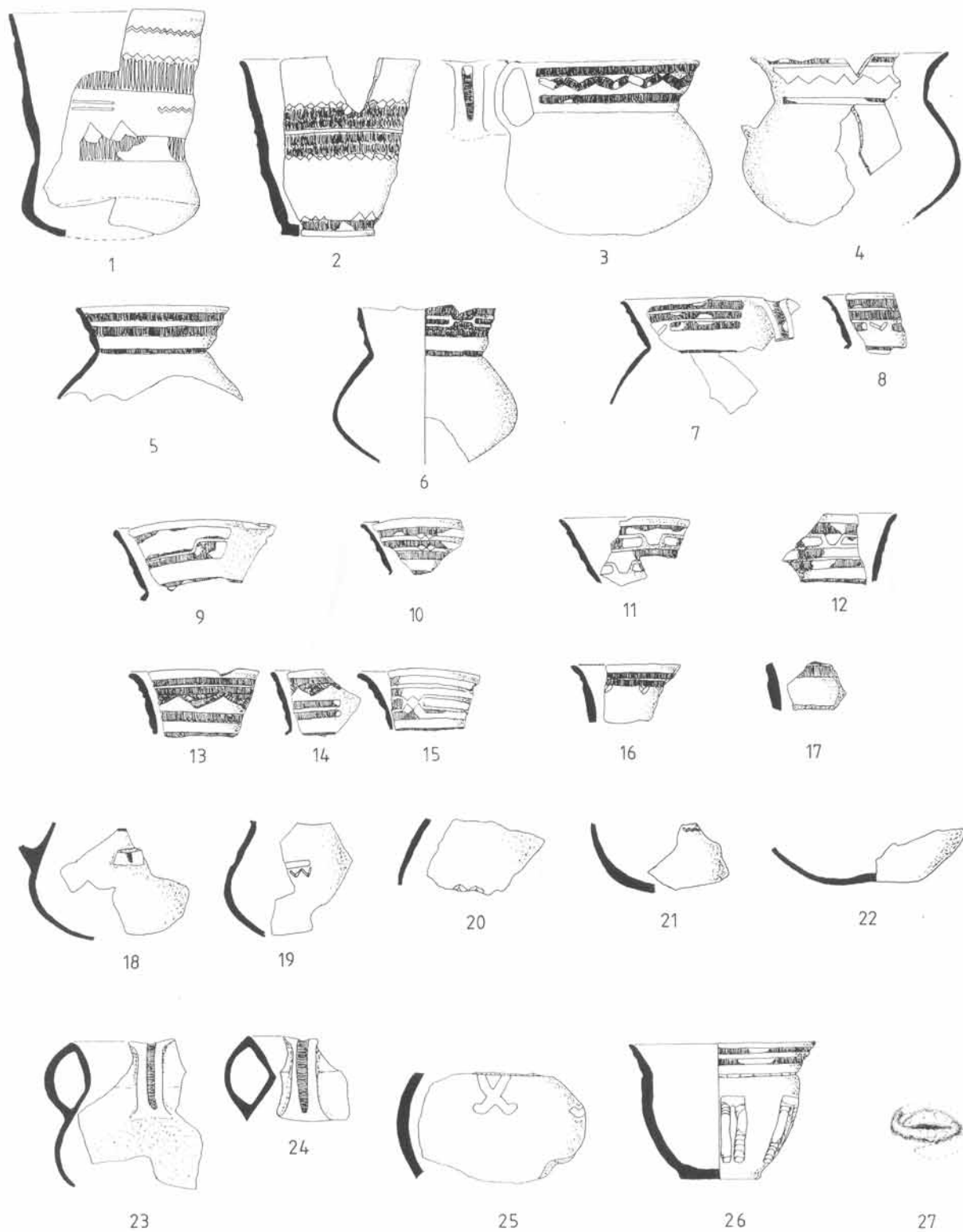
- Bándi, G. 1963. – Die Lage der Tokodgruppe unter den bronzezeitlichen Kulturen Nordtransdanubiens und der Südslowakei. *Musaica* 3 (1963) 3–25.
- Bándi, G. 1964. – Adatok Dunántúl korabronzkori történetéhez, *JPMÉ* 9 (1964) 65–72.
- Bándi, G. 1965. – Ursprung und innere Chronologie der Kultur der inkrustierten Keramik in Westungarn. *JPMÉ* 10 (1965) 61–75.
- Bándi, G. 1965–66. The Cemetery of Ercsi–Sinatlepe. *Alba Regia* 6–7 (1965–66) 11–25.
- Bándi, G. 1967a. – A dél-dunántúli mészbetétes edények népe kultúrájának elterjedése és eredete. *DuDolg.* 4 (1967.)
- Bándi, G. 1967b. – Adatok a mészbetétes edények népe észak-dunántúli csoportjának történetéhez. *JPMÉ* 12 (1967) 25–33.
- Bándi, G. 1968. – A dunántúli mészbetétes edények népének kelet-magyarországi kapcsolatai. *JPMÉ* 13 (1968) 63–74.
- Bándi, G.–Zoffmann, Zs. 1966. – Középső bronzkori hamvasztásos temetők Baranyában. *JPMÉ* 11 (1966) 3–56.
- Beninger–Mühlhofer–Geyer 1930. – Das frühbronzezeitliche Reihengräberfeld bei Hainburg–Teichtal. *MAGW* 1930., 65–140.
- Bóna, I. 1958. – A bronzkor Magyarországon, Kandid. Dissz. Kézirat. 1958.
- Bóna, I. 1975. – Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen *AH* 11. (Bp. 1975.)
- Bóna, I. 1979–80. – Tószeg–Laposhalom (1876–1976). *SZOMMÉ* 1979–80, 83–100.
- Bóna, I.–Nováki, Gy. 1982. – Alpár bronzkori és Árpád-kori vára. *Cumania* 7 (1982) 17–164.
- Bronzezeit in Ungarn.* Forschungen in Tell–Siedlungen an Donau und Theiss. (Frankfurt am Main 1992.)
- Csalog, J. 1942. – Bronzkori temető és újabbkőkori telepnyomok Bonyhád határában. *AE* 1942., 119–131.
- Csányi, M. 1978. – Középső bronzkori telep a veszprémi Várhegyen. *VMMK* 13 (1978) 29–50.
- Csányi, M.–Stanczik, I. 1982. – Előzetes jelentés a Tiszaug-kéménytetői bronzkori tell-telep ásatairól. *AE* 109 (1982) 239–253.
- Ecsedy, I.–Kemenczei, T.–Kovács, T. 1995. – Bronzkori kincsék Magyarországon. Időszaki kiállítás katalógusa. Pécs, 1995.
- Foltiny, S. 1987. – Ein Beitrag zur Frage der transdanubischen inkrustierten Keramik in Nordost–Jugoslawien. *PZ* 62/1 (1987) 78–86.
- Furmánek, V.–Veliačik, L.–Vladár, J. 1991. – Slovensko v dobe bronzovej. (Bratislava 1991.)
- Hampel, J. 1896. – A bronzkor emlékei Magyarhonban (Bp. 1896.)
- Honti, Sz. 1994a. – A mészbetétes kerámia kultúrája leletei Somogyvárról. *SMK* 10 (1994) 5–20.
- Honti, Sz. 1994b. – Neue Angaben zur Geschichte der Kultur der transdanubischen inkrustierten Keramik im Komitat Somogy. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 173–188.
- Ilon, G. 1991. – A Szentgál – Mecsek-hegyi Kő-lik barlang régészeti emlékei. Előzetes jelentés. *Tapolcai Városi Múzeum Közleményei* 1991., 83–95.
- Kalicz, N. 1968. – Die Frühbronzezeit Nordostungarns. *AH* XLV. (Bp. 1968.)
- Kalicz–Schreiber, R. 1982. – Die terminologischen und chronologischen Probleme der Frühbronzezeit in Mittelungarn. In: *Il passaggio dal neolitico all'età del bronzo...* Verona 1982, 139–152.
- Kovács, T. 1994a. – Újabb adatok a mészbetétes kerámia kultúrájának fémművességéhez. *VMMK* 1994., 119–132.
- Kovács, T. 1994b. – Chronologische Fragen des Überganges von der mittleren- zur Spätbronzezeit in Transdanubien. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 159–172.
- Kuzsinszky, B. 1920. – A Balaton környékének archaeológiája. (Bp. 1920.)
- Méri, I. 1942. – A mészbetétagy elkészítésének módja a kisapostagi edényeken. (in *Mozsolics* 1942.) *AH* XXIV. (Bp. 1942.) 45–53.
- Mozsolics, A. 1937. – A dunántúli bronzkor kialakulása. *VSZ* IV. (1937) 234–241.
- Mozsolics, A. 1938. – Fejér megye a bronzkorban. *SzSz* 1938., 31–36.
- Mozsolics, A. 1940. – Bronzkori sír Szönyben. *AE* 1940. 133–137.
- Mozsolics, A. 1942. – A kisapostagi korabronzkori urnatemető. *AH* XXVI. (Bp. 1942.)
- MRT* 2.–Éri I.–Kelemen M.–Németh P.–Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 2. Veszprém megye régészeti topográfiája. Veszprémi járás. (Bp. 1969.)
- MRT* 4. – Dax M.–Éri I.–Mithay S.–Palágyi S.–Torma I.: Magyarország régészeti topográfiája 4. Veszprém megye régészeti topográfiája. Pápai és Zirci járás. (Bp. 1972.)
- Nováki, Gy. 1979. – Őskori és középkori földvárak a bakoynyi Cuha-völgyben. *VMMK* 14 (1979) 75–123.
- Neugebauer, J.–W. 1994. – Die frühe und beginnende mittlere Bronzezeit in Österreich südlich der Donau. *Zalai Múzeum* 5 (1994) 85–111.
- Patay, P. 1938. – Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Diss. Pann. II./13. (Bp. 1938.)
- F. Petress, É. 1955. – A balatonalmádi–káptalanfüredi bronzkori temető. *Sz.Sz.* 1955., 52–55.
- Szabó, G. 1994. – Őskori leletek Kölesd–Téglagyár lelőhelyről. *WMMÉ* 1994., 183–193.
- Szathmári, I. 1978. – A kisapostagi kultúra leletei a dunaújvárosi bronzkori temetőben. Szakdolgozat, kézirat 1978.
- Szathmári, I. 1983. – Kisapostager Gräber im bronzezeitlichen Gräberfeld von Dunaújváros. *Alba Regia* 20 (1983) 7–36.
- Tárnoki, J. 1988. – The settlement and cemetery of the Hatvan Culture at Aszód. – in: *Bronze Age Tell Settlements on the Great Hungarian Plain I.* *IPH* I. (Bp. 1988.) 137–170.
- Točík, A.–Vladár, J. 1971. – Übersicht der Forschung in der Problematik der bronzezeitlichen Entwicklung der Slowakei. *SA* 1971., 416–423.
- Tompa, F. 1936. – 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. *BdRGK* 24/25. 1934–35 (1936) 27–127.
- Torma, I. 1964. – A Kapos- és Koppány-völgy őskori települései. Szakdolgozat, kézirat 1964.
- Torma, I. 1970. – Regöly. in: *Zehn Jahre Archäologische Forschung 1958–68.* *MittArchInst* 1 (1970) 127–129.
- Torma, I. 1971a. – Neolitische Siedlung und Gräberfeld, kupferzeitliche Siedlung, bronzezeitliche Siedlung in Pári–Altacker. Vorbericht. *MittArchInst* 2 (1971) 27–34.
- Torma, I. 1971b. – Das Gräberfeld von Szakály aus der mittleren Bronzezeit. *MittArchInst* 2 (1971) 35–44.
- Torma, I. 1972. – A kisapostagi kultúra telepe Balatonyörökön. *VMMK* 11 (1972) 15–34.
- Torma, I. 1978. – A balatonkali bronzkori sír. *VMMK* 13 (1978) 15–24.

Torma, I. 1980–81. – Bronzezeitliche Gräber aus Nyergesújfalu (Kom. Komárom) – Angaben zur Frühphase der Inkrustierten Keramik in Nordtransdanubien. *MittArchInst* 10/11. 1980/81. 59–69.

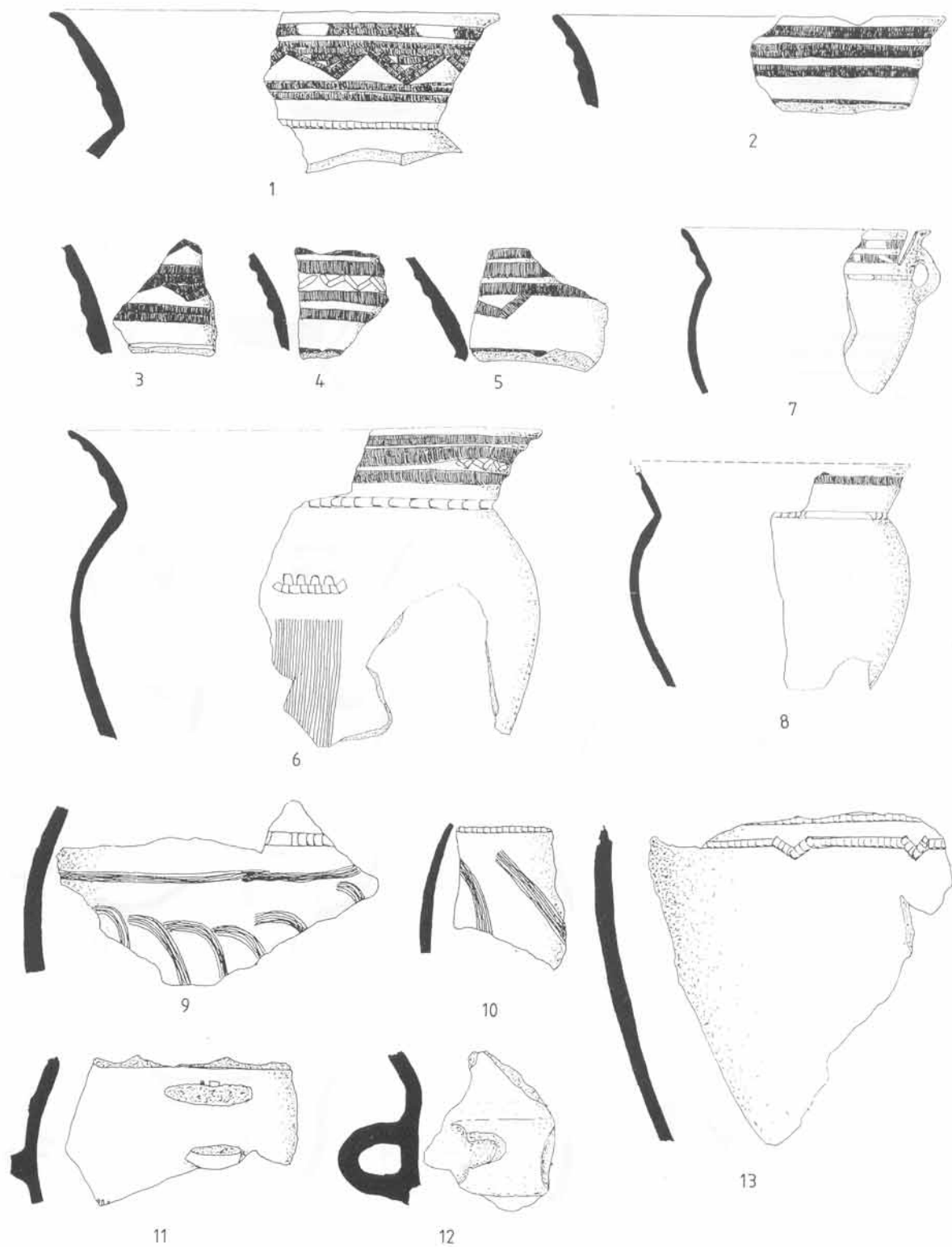
Vékony, G. 1988. – Óskori népek Komárom megyében a jégkorszak után. in: *Komárom megye története I.* (Komárom 1988.) 67–78.

Wosinsky, M. 1896. – Tolnavármegye az őskortól a honfoglalásig. (Bp. 1896.)

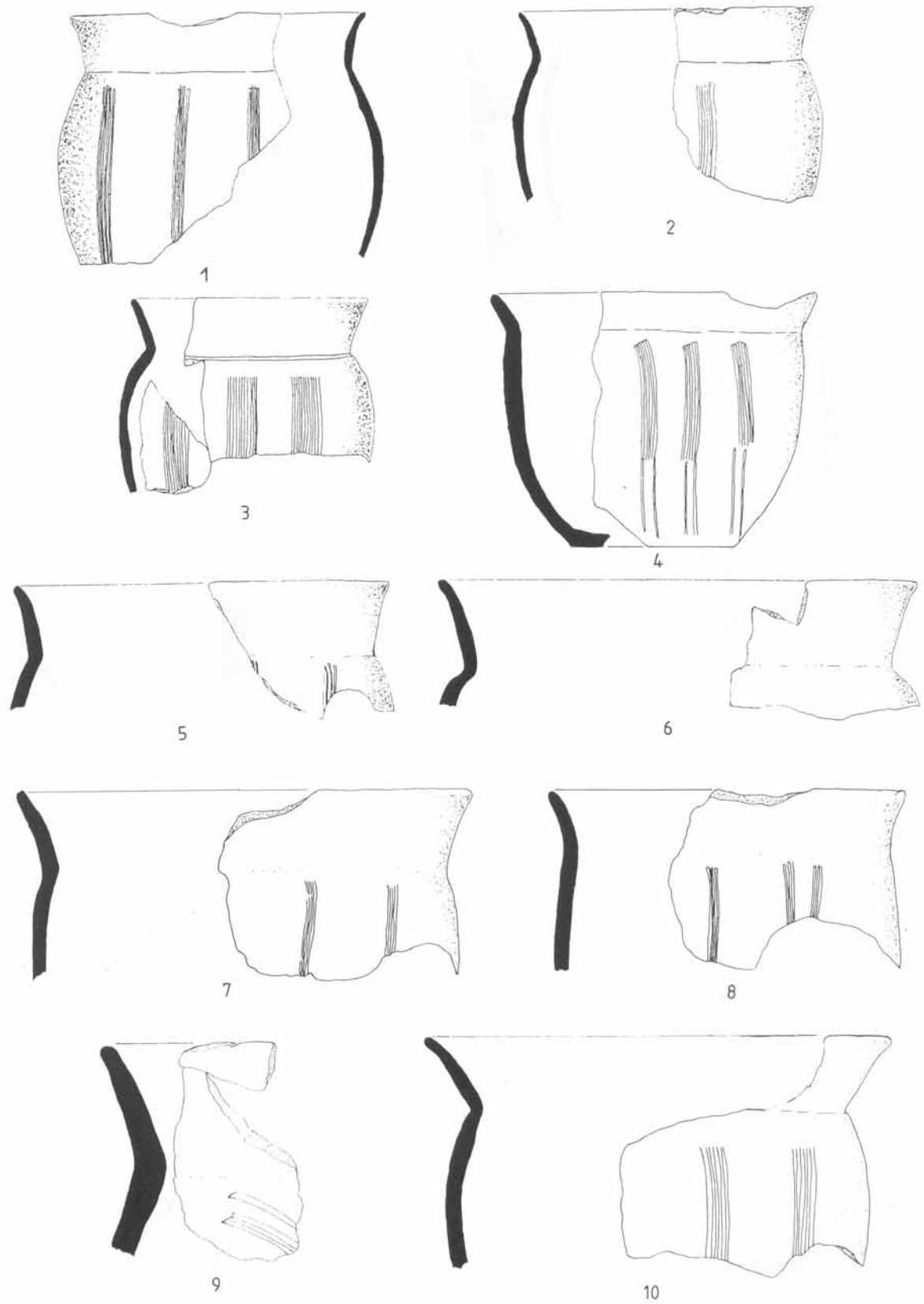
Wosinsky, M. 1904. – Az őskor mészbetétes díszítésű agyagművészete. (Bp. 1904.)

I. tábla. Balatonlelle-Rádpusztá, 20. objektum 1–26.: M=1:3, 27.: M=1:1

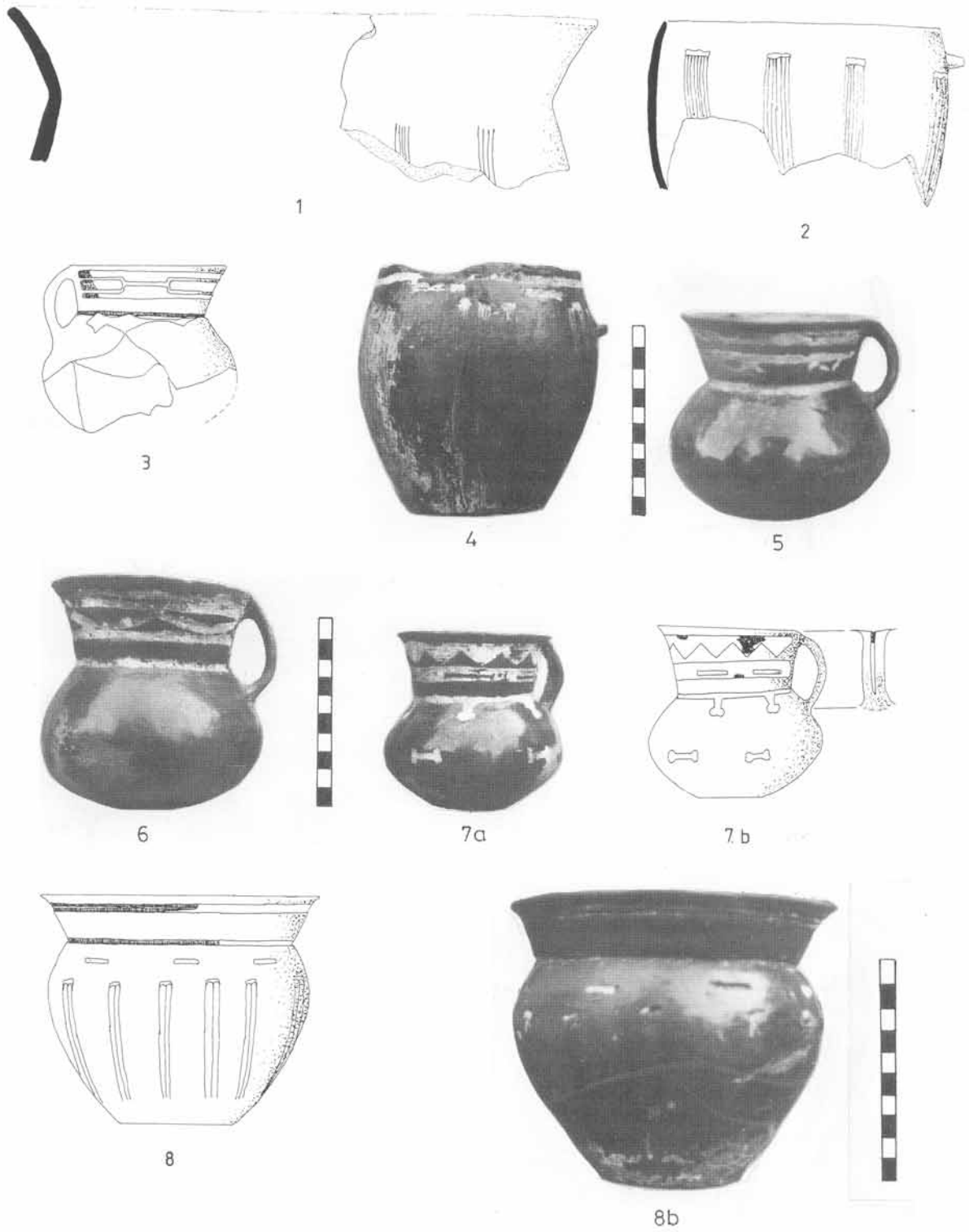
II. tábla Balatonlelle-Rádpusztá, 20. objektum M=1:3

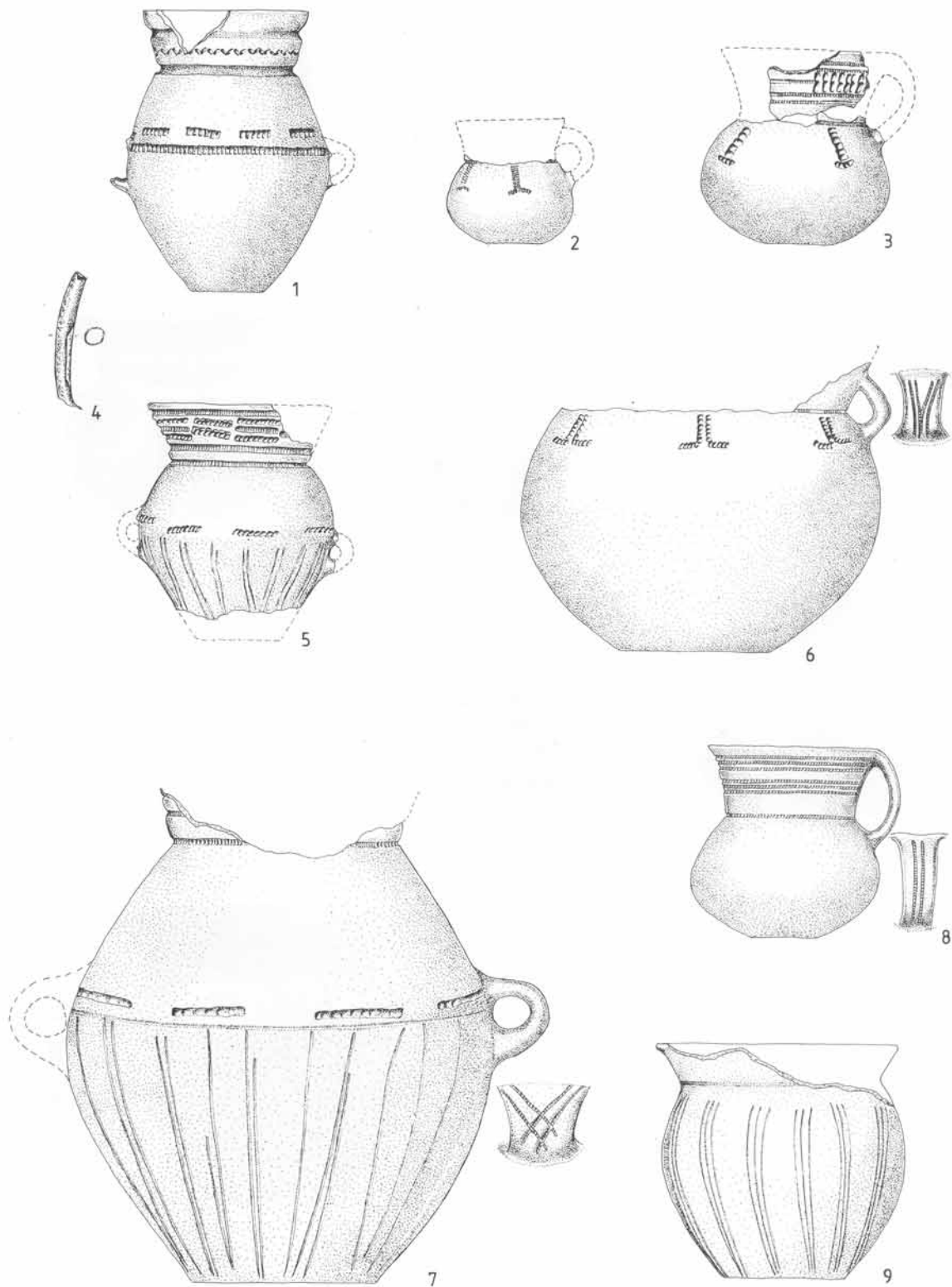
III. tábla. Balatonlelle–Rádpusztá, 20. objektum M=1:3

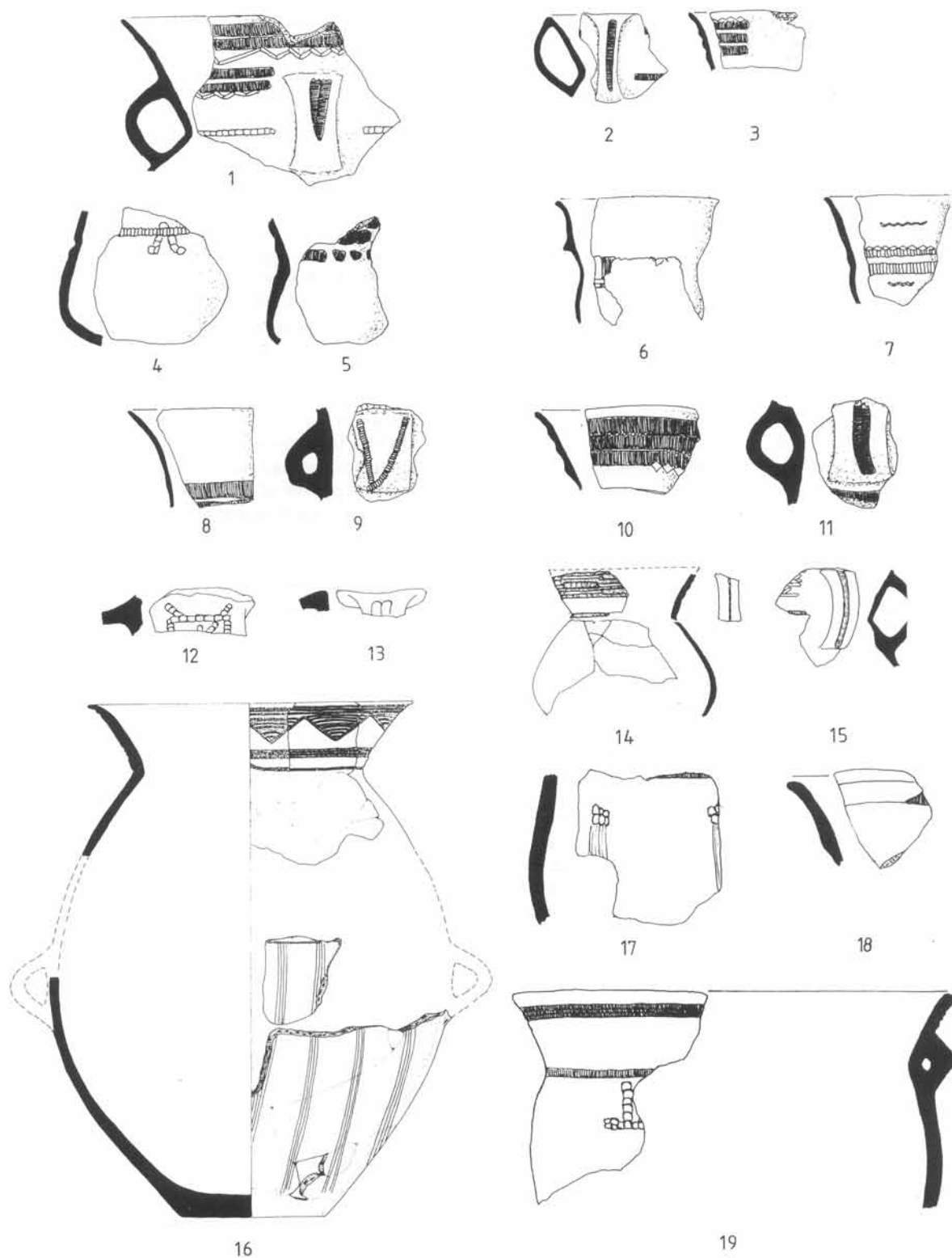
IV. tábla. 1–12. Balatonlelle–Rádpusztá, 20. objektum 13–16. Szőlősgyörök, 1. sír. M=1.3

V. tábla. 1. Szőlősgyörök, 2. sír, 2-3. 3. sír, 4-8. 4.sír. M=1:3

VI. tábla Balatonföldvár-Gönye tető 1-3, 8.: M=1:2, 5-7, 9.: M=1:3

VII. tábla. 1–7. Juta–Gagarin-major, 8. Balatonkeresztúr, 9. Balatonboglár–Kiskúti-dűlő, 10–11. Kaposvár, 12–15. Ordacsehi-Major 70. sír, 16–19. 85. sír. 1–15, 17–19.: M=1:3 16.: M=1:5

SZILVIA HONTI–VIKTÓRIA KISS: MIDDLE BRONZE AGE FINDS FROM SOMOGY COUNTY

Resume

The connection between the Kisapostag Culture and the succeeding Incrusted Pottery Culture had been observed by many researchers in the last, 25 years. Some of the scientists questioned even the independent existence of the Kisapostag Culture, dividing it to several smaller regional groups and declaring that a section of those groups belonged to the Incrusted Pottery Culture. Others, however, emphasized the independence of the Kisapostag Culture and stated that the emergence of the Incrusted Pottery Culture can be traced back to the Kisapostag Culture.

According to the published finds of Somogy county (and those of Veszprém, Tolna and partly Baranya counties – listed in the survey), the late period of the Kisapostag Culture and the oldest, emerging period of the Incrusted Pottery Culture cannot be separated. The vessel types preserve the tradition of the Kisapostag Culture but the modified shapes – similar to the vessels of the Incrusted Pottery Culture appear simultaneously. The most striking change is demonstrated in the decoration of the vessels: the incrustated, with reeled sticks pattern, characteristic of the Kisapostag Culture, covers the

vessels in wide stripes (which is a feature of the Incrusted Pottery Culture), not only on the neck and on the loop (observable in the Kisapostag Culture), but it spreads to the shoulder and bulge of the vessel, being traditional in the Incrusted Pottery Culture. This transitional period took place at the end of the Early Bronze Age and the beginning of the Middle Bronze Age.

It is proved by the small amount of bronze finds and the imports of the neighbouring cultures. Nevertheless the finds of Somogy county provided important data from another point of view, namely that two vessels – from the developed early Southern Incrusted Pottery Culture – were found in the uncovered house at Balatonlelle–Rádpusztá–Temetőfalja. Considering this we can conclude that the alteration, though might have started at the same time, ended earlier at South-Transdanubia, therefore the period of the early southern Incrusted Pottery Culture is partly equal in age with the transitional period, still happening in the North. Instead of the former names, we suggest the use of the Late Kisapostag–Early Incrusted Pottery Period in order to separate the finds of the discussed era.

SZILVIA HONTI–VIKTÓRIA KISS: FUNDE AUS DER MITTLEREBRONZEZEIT IM KOMITAT SOMOGY

Zusammenfassung

Das Verhältnis der Kultur in Kisapostag zur folgenden Kultur der inkrustierten Keramik wurde von mehreren Forschern im letzten Quartal untersucht. Ein Teil der Forscher zog sogar die Existenz der selbstständiger Kisapostag-Kultur in Zweifel, teilte sie auf kleinere Gruppen nach Gebiet und hielt einen Teil dieser Kultur für einen Teil der Kultur der inkrustierten Keramik. Andere betonten aber die Selbstständigkeit der Kisapostag-Kultur und stellten fest, daß die Ausbildung der inkrustierten Keramik aus der Kisapostag-Kultur abgeleitet werden kann.

Nach der hier mitgeteilten Funden im Komitat Somogy (und im Kataster angegebenen Komitat Veszprém, Tolna und ein wenig im Komitat Baranya) kann die Spätperiode der Kisapostag-Kultur und die älteste ausbildende Periode der inkrustierten Keramik voneinander nicht getrennt werden. Die Gefäßtype folgen den Traditionen der Kisapostag-Kultur, aber gleichzeitig erscheinen die nach Gefäßen der inkrustierten Keramik zeigenden Formen. Die Verzierung der Gefäße zeigt die auffälligste Veränderung. Das für die Kisapostag-Kultur charakteristische inkrustierte Wickelschnurmuster deckt die Gefäße im

für die Kultur der inkrustierten Keramik typischen breiten Strifen nicht nur am Hals und Henkel, wie es bei der Kisapostag-Kultur zu beobachten ist, sondern es zieht sich auch an den Schultern und am Bauch, wie es bei der Kultur der inkrustierten Keramik gewöhnlich ist. Diese Übergangsperiode spielte sich am Ende der Frühbronzezeit und am Anfang der Mittelbronzezeit ab. Das wurde auch von den wenigen Bronzefunden und den Importgegenständen bei den benachbarten Kulturen bewiesen. Die Funde im Komitat Somogy lieferten aber wichtige Angaben noch aus einem Aspekt: Es kamen im in Balatonlelle–Rádpusztá–Temetőfalja freigelegten Haus zwei aus der frühen Keramik südlichen inkrustierten stammende Gefäße zum Vorschein. Aus dieser Tatsache ist die Folge zu ziehen, daß die Umwandlung aus der Kisapostag-Kultur, obwohl beide gleichzeitig begonnen werden konnten, im Südtransdanubien früher aufhörte. So ist die Periode der frühen südlichen inkrustierten Keramik teilweise gleichzeitig mit der Periode, die im Norden zu dieser Zeit stattfindenden Übergangsperiode. Zur Trennung der aus der untersuchten Periode stammenden Funde schlagen wir anstatt der früheren Benennungen die folgende Benennung vor: spätere Kisapostager – frühere inkrustierte Phase.